

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Зовнішньополітичний курс Української держави гетьмана П. Скоропадського»

Студента 4 курсу, групи СОІ-42
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Григоряка Андрія Вікторовича

Керівник:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук, доцент

Кобута Степан Йосифович

Рецензент:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук, доцент

Королько Андрій Зіновійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Основні засади зовнішньої політики Гетьмана Скоропадського.....	8
1.1. Гетьман Скоропадський та його оточення.....	8
1.2. Основні засади Гетьманату: відношення з сусідами.....	12
Розділ 2. Взаємини П. Скоропадського з німцями, австрійцями, Антантою, Румунією.....	18
2.1. Політика Антанти щодо гетьманату П. Скоропадського.....	18
2.2. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини.....	24
2.3. Українсько-румунські відносини в період гетьманування Павла Скоропадського.....	30
Розділ 3. Дипломатичний контакт держави з більшовиками, Білим рухом, кримське питання.....	37
3.1. Дипломатична діяльність Гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії.....	37
3.2. Білий рух. Повстання проти гетьмана Скоропадського.....	44
3.3. Кримське питання в українській політиці гетьмана П. Скоропадського....	52
Розділ 4. Використання результатів дослідження на уроках з історії. Методика використання матеріалів дослідження у школі.....	60
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	72
Додатки.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний світ щодня доводить, що значення та позиція особистості у історії є надзвичайно великими. Людина може вплинути на хід історичних подій, викликати їх прискорення чи вповільнення. Актуальним є дослідження постаті Павла Скоропадського, оскільки, під час свого правління він здійснив надзвичайно вагомий внесок до скарбниці духовності українського народу. Переміни, які він вибудував в Українській Державі достойні поваги та належної уваги.

Серед державних організацій доби Української революції 1917–1921 рр. гетьманат Павла Скоропадського посідає виняткове місце. Його прихід до влади детерміновано рядом зовнішньо- і внутрішньополітичних поштовхів. Шукаючи захисту від більшовицької експансії, представники Української Народної Республіки в лютому 1918 р. уклали із державами Четверного союзу Брестський мирний договір та просили їх військової допомоги, зобов'язавшись реалізувати здійснити поставки продовольства та сировини до Німеччини та Австро-Угорщини. Вкладення мирної угоди приєднало УНР до одного із таборів протиборства світових держав, допомогло звільнити рідний край від більшовиків і одночасно наклало досить обтяжні економічні зобов'язання перед новими союзниками.

У пошуках альтернативних сил існуючій владі німецькі військові та дипломати обрали генерал-лейтенанта Павла Скоропадського. Це визначалося не лише авторитетом військового діяча та його колишньою приналежністю до царської аристократії, але й певними ознаками етнічної автохтонності – Скоропадський походив із давнього гетьманського роду. Не менш важливою була наявність власної політичної організації з чіткою консервативно-ліберальною платформою – Української Народної Громади (УНГ) та підтримка військових.

Таким чином, актуальність теми дослідження полягає в необхідності більш глибокого вивчення проблеми, викладеної в назві роботи, оскільки можливостей

для таких досліджень, які можуть бути неупередженими, сьогодні є більше. Цьому сприятиме й те, що за останні роки з'явилося багато нової інформації, яка не така полярна й однозначна, як у тоталітарній системі.

Об'єкт дослідження – події 1918 р. в Україні, обумовлені боротьбою за відновлення незалежності України гетьмана Павла Скоропадського та його уряду. З огляду на сучасну гуманізацію історичної освіти, увагу приділена висвітлення діяльності та оцінці видатних людей, відкриття самоповаги людини, як частини суспільного вдосконалення, осмислення ролі постаті у творенні певної історичної події.

Предметом дослідження є зовнішня політика П. Скоропадського, також осягнення відомостей про гетьмана та його оточення, які стосуються можливостей показу видатної особистості у навчальних і методичних матеріалах при викладанні та вивченні історії в школі, здійсненні виховної та патріотичної роботи серед школярів.

Мета дослідження: вивчити, дослідити та простежити основні орієнтири зовнішньої політики України за часів гетьманату Скоропадського в контексті вивчення цієї теми у шкільному курсі історії України 10 класу.

Мета роботи здійснюється шляхом реалізації таких **завдань:**

1. Визначити проблеми перевороту та становлення гетьманату П. Скоропадського.
2. Прослідкувати зовнішню політику гетьманського уряду.
3. Сформулювати проблеми боротьби проти гетьманату та його влади.
4. Розробити методику застосування досліджуваного матеріалу на уроках історії України для учнів загальних середніх шкіл 10 класу, можливостей її використання у виховному процесі.

Проблема обраного дослідження носить актуальний характер. Про це свідчить велика кількість наукових праць, яка стосується дослідження зовнішньополітичного курсу української держави гетьмана П. Скоропадського, а також курс гетьмана на «українізацію», що є важливим питанням у наш час.

Стан наукової розробки. Джерелами інформації для написання роботи виступили: базова навчальна література, деталізовані теоретичні праці найбільших дослідників у розглянутій області, результати практичних дослідів провідних вітчизняних і закордонних авторів, статті й огляди в спеціалізованих і періодичних виданнях, присвячених обраній темі, довідкова література, інші актуальні джерела інформації. Проведений послідовний і неупереджений аналіз джерел, досліджень і публікацій, у яких було започатковано розв’язання цієї проблеми і на які можна опиратися при даному дослідженні, засвідчив, що заявлена тема потребує подальшого фахового вивчення. Назвемо лише найважливіші, праці, які дотичні до цієї важливої українознавчої теми.

Детальний всебічний аналіз суспільно-політичної діяльності гетьмана Павла Скоропадського базується на використанні та дослідженні значної кількості історичних джерел, які, відповідно до вимог джерелознавства, умовно можна подіти таким чином:

- документальні архівні матеріали;
- збірники документів;
- мемуари;
- періодична преса.

Джерельна база дослідження ґрунтується на неопублікованих документах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву громадських об’єднань України, Центрального державного історичного архіву у Києві (особливо цінними щодо дослідження постаті П. Скоропадського є документи, які зберігаються у фонді «Скоропадські – поміщики Полтавської, Чернігівської губерній»,

Перші спроби видання комплексу державних документів робилися ще в час національно-визвольної революції 1917–1923 рр. Так, зокрема, відомий український громадський, політичний діяч, публіцист, голова української дипломатичної місії (періоду Гетьманату П. Скоропадського) в Ризі Олександр Саліковський уже в 1919 р. впорядкував збірник «Нова Україна (шлях нашої державності)» [19]. Матеріалами для першої частини цієї книги послужили,

головним чином, лекції що були прочитані ним у Києві влітку 1918 р. на курсах для лекторів та вчителів середніх і вищих початкових шкіл про тогочасні суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення в Україні. Пізніші події викладені додатково – спеціально для цього видання. Цей збірник містить, що, особливо є цінним, критичний огляд найважливіших етапів українських національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Він характеризується принципом об'єктивізму, оскільки, автор при викладі фактологічної сторони подій, їх аналізі та прогнозі, цілком свідому ухиляється від оцінки подій з погляду будь-якої політичної сили. Як додаток до лекційних статей, автором подано найважливіші документи того періоду, зокрема, «Грамоту до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України».

Об'єктивно відтворити тогочасну суспільно-політичну ситуацію допомагає 3-томний мемуарно-публіцистичний твір «Відродження нації» [11] В. Винниченка – українського громадсько-політичного і державного діяча, голови Генерального Секретаріату за часів Центральної Ради, Голови Директорії. В. Винниченко написав цю працю протягом 1919–1920 рр., де виклав особисті погляди на національно-визвольну українську революцію. У своїх політичних вподобаннях він коливався між українською національною самостійницькою платформою і концепцією української радянської республіки. За словами самого автора, «я не хочу писати історії в академічному значенні цього слова. Це мають пізніше зробити фахові дослідники».

Видатний українець Микита Юхимович Шаповал відомий в історії світової культури як вчений-соціолог, політичний і державний діяч, поет і літературний критик, залишив після себе спогади «Гетьманщина і Директорія. Спогади» [23]. Будучи безпосереднім учасником тогочасних суспільно-політичних подій він подає детальну інформацію про їх перебіг.

Хронологічні рамки роботи – 29 квітня – 14 грудня 1918.

Нижня дата 29 квітня 1918 року – в результаті державного перевороту Павло Скоропадський узяв владу в Україні;

Верхня дата 14 грудня 1918 року – за кілька тижнів боїв війська Директорії заволоділи столицею Української Держави.

Методологічною основою роботи є принцип історизму, об'єктивності, достовірності у висвітленні поставлених питань у опрацюванні проблеми. Робота написана з використанням історичного, порівняльного та структурно-системного методів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, щоб на базі існуючих джерел синтезувати дані про зовнішню політику доби гетьманату П. Скоропадського, на основі отриманих результатів дипломної роботи розробити рекомендації по їх використанню під час навчально-виховного процесу.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання даного матеріалу при підготовці до лекцій та семінарських занять, а також при підготовці до уроків під час проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти.

Структура даного дослідження включає: вступ, 4 розділи, висновки, список використаних джерел. **Обсяг роботи** складає 101 сторінки. **Джерельна база** складається з 106 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

Основні засади зовнішньої політики Гетьмана Скоропадського

1.1. Гетьман Скоропадський та його оточення

Павло Петрович Скоропадський народився 3 травня 1873 року у Вісбадені у сім'ї повітового предводителя дворянства. Родом славного українського козацько-шляхетського походження, пов'язаного із родами Апостолів, Полуботків, Гамаліїв, Бутовичів, Миклашевських, Дуніних-Борковських, Кочубеїв, Милорадовичів, Розумовських. Дитинство Павла Скоропадського пройшло у сімейному помісті в Тростянці, що на Полтавщині.

Він ріс серед книжок, старих портретів предків, козацької старшини, полковників, гетьмана Івана Скоропадського, Павла Полуботка, апостола Данила, речей з минулого України, пов'язаних із козацьким минулим його роду. 1886 року Павло Скоропадський вступає до Петербурзького Пажеського корпусу, 1893 року закінчує його в чині корнета й стає командиром ескадрону кавалергардського полку [46, с. 187].

Під час свого правління Скоропадський прагнув зміцнити Українську державу, запровадив Українську Державу, створював культурні та наукові установи, запровадив українську атрибутику. Водночас йому не вдалося подолати більшовицькі заворушення та суспільну опозицію, спричинені самодержавними методами управління гетьманом та невирішеністю аграрного питання. 1918 рік 14 листопада для збереження влади Гетьман оголосив федерацію Української держави з майбутньою небільшовицькою Росією, що призвело до антигетьманського повстання 13 грудня, а в Києві було оголошено Директорію [74, с. 82]. 1918 рік 29 квітня П. П. Скоропадський, гідний представник гетьманського роду, хоробрий генерал, взяв владу в Україні, яка фактично випала з рук Центральної Ради та її Ради Міністрів, де провідна роль належала українським есерам (Додаток А). Більшість партій і верств населення

відмовилися їх підтримати, тому переворот пройшов майже без пострілів і кровопролиття [56, с. 60].

Причин приходу до влади Павла Скоропадського було чимало:

- зростання соціальної напруги посеред населення;
- Україна перебувала економічному занепаді після війни з більшовиками, світової війни, боротьби тимчасового уряду, а також політики Центральної Ради. Всі ці події призвели до безробіття, анархії, економічної кризи та навіть голоду;
- Німеччина та Австрія всіма способами намагалися відновити та прискорити вивезення продуктів;
- «ліва» Центральна Рада була неспроможна організувати хоча-би якийсь натяк на повноцінний державний апарат;
- Павло Скоропадський після Жовтневого перевороту не допустив у Київ збільшовичених частин 2-го гвардійського корпусу [50, с. 36].

Павло Скоропадський проголосив маніфест — «Грамоту до всього Українського Народу» та «Закони про тимчасовий устрій України». Ці документи були підписані гетьманом та Миколою Устимовичем, він був отаманом, головою ради міністрів.

У грамоті до всього українського народу Скоропадський заявляв, що він «відкликнувся на поклик трудових мас Українського Народу і взяв на себе тимчасово всю повноту влади». Цією грамотою Павло Скоропадський оголосив себе гетьманом всієї України. Усі земельні комітети та Центральна Рада були розпущеними, звільнено усіх міністрів, проте вказано, що усі урядовці Центральної Ради мають продовжувати працювати [75, с. 145]. Незабаром було видано закон про вибори до Українського Сойму. Також варто сказати, що було поновлено право приватної власності, а також в майбутньому планувалися заходи щодо вилучення великих землеволодінь за плату та наділення землею хліборобів, в яких на той час було дуже мало землі. Також гетьманат Скоропадського мав у планах забезпечити права робітників.

У законах, що стосувалися тимчасового державного устрою України було зазначено, що ці закони дійсні до скликання Сойму. Ці закони передбачали

головні напрямки роботи нового гетьманського уряду, також тут були вказані закони щодо організації управління, та чітко описані права населення. Охорона законності в Українській Державі покладалася на генеральний суд. Тепер офіційно уже не існувала назва «Українська Народна Республіка», а була «Українська Держава». Більшість спостерігачів оцінюють 7 з половиною місяців існування Української Держави як період громадського та соціального спокою. Запорукою даного спокою була зовнішня політика, а саме, окупаційна австро-німецька армія, вона припинила громадянські війни, а також вторгнення російських військ на території України. Проте не варто забувати і про заслуги гетьманського уряду у внутрішній політиці [36, с. 213].

М. Василенко сформував такий кабінет міністрів, де не було соціалістів, проте були солідні українські діячі з цілої України. 12 із міністрів були українцями і за походженням, були також інші авторитетні діячі, які приймали ключове значення в розвитку України та «українізації», це були професори, громадські працівники, правники, земські діячі.

«Неукраїнців» за походженням у кабінеті міністрів було тільки четверо:

— А. Ржепецький — походить з польського роду, був міністром фінансів, під час війни був головою татянівського комітету допомоги втікачам;

— Г. Афанасьєв — державний контролер, в минулому приват-доцент Одеського університету, з якого був звільнений за неблагонадійність, за походженням був росіянином [81, с. 169];

— С. Гутник — єврей за походженням, був міністром торгівлі, фінансовий діяч Одеса;

— Ю. Вагнер — міністр праці, професор Київського політехнічного інституту, за походженням росіянин.

Преса, сучасники, а пізніше і деякі історики вказували що усі міністри були «неукраїнцями». Така фальсифікація була вказана через те, що жоден із цих міністрів не відносився до соціалістичних партій, а в Україні, не звертаючи уваги на усі негаразди, які сталися через соціалістів, до того часу твердо трималася гасла: «непотрібна несоціалістична Україна!» З такої точки зору, і справді,

«неукраїнцями» були не лише міністри гетьманського уряду, але і сам гетьман [23, с. 97].

В той час існували так звані «карні експедиції гетьманської варти» на села, проте Павло Скоропадський не віддавав наказу про організацію таких експедицій. Земельні суперечки за наказом гетьмана Скоропадського були у підпорядкуванні на розгляді ліквідаційних комісії. Також варто згадати про те, що «найреакційніший» уряд гетьманської Держави під керівництвом Ф.А. Лизогуба, не лише не скасував законодавство Російського тимчасового уряду та Української Центральної Ради, а навпаки, затвердив його [34, с. 3].

Павло Скоропадський, у силу своїх міркувань та уявлень, намагався дати Україні спокій, вивести її на міжнародну арену та з'єднати соціально-творчі елементи. Але лад та безтурботність Української Держави, навіть якщо б його затвердили, був приречений, через жорсткі класові битви, які охоплювали не лише території колишньої Російської імперії, а і більшість європейських країн. Зовнішню запоруку стабільності гетьманської влади було ліквідовано через листопадові революції 1918р. в Німеччині та Австро-Угорщині. Саме цими подіями і скористалися російські більшовики, через свою мирну делегацію у Києві вони стежили за політичною ситуацією в Україні та національно соціалістичні партії, які підняли повстання проти П. Скоропадського [87, с. 260]. Допомогу обіцяли представники Італії, Франції, США та Англії, проте тільки за умов проголошення курсу на федерацію з білою Росією, цей курс так само як і новий російський кабінет С. М. Гербеля, виявився самовбивчим для гетьмана Павла Скоропадського. За допомогою політичних демаршів та військових дій майже усі національні сили, які сконсолідувалися, примусили Скоропадського П. відректися гетьманства [19, с. 59].

За показами свідків, ситуація, що склалася була дуже трагічною. Коли делегація українських діячів сформулювала свої вимоги до гетьмана, він заледве й промовив: «Це ж виходить отреченіє! Але що ж скаже історія?» Член делегації Славинський М. у запалі відмовив: «Павле Петровичу! Історія вже сказала про вас усе, і більше вона вже про вас нічого не скаже!...»

В роки другої світової війни Павло Скоропадський відстоював перед німецькою владою інтереси українців. Саме Скоропадський допоміг звільнити із німецьких Концтаборів А. Левицького, С. Бандеру, Я. Стецька, А. Мельника та інших. Навіть наприкінці життя П. Скоропадський намагався згуртувати українські сили у діаспорі навколо «Союзу гетьманців-державників». Під час бомбардування станції Платлінг недалеко від Мюнхена Скоропадський був смертельно поранений, це сталося 16 квітня 1945р., через 10 днів, 26 квітня у шпиталі монастиря Меттен останній гетьман України помер. Поховали Павла Скоропадського у родинному склепі Скоропадських у місті Оберстдорфі [6, с. 143].

1.2. Основні засади Гетьманату: відношення з сусідами

Гетьманський переворот став причиною зміни розстановки політичних сил в Українській Державі. Варто зазначити, що партіями соціалістичного спрямування влада була втрачена, в той час як на 1-е місце зійшли праві консервативні сили, вони об'єднувалися в Союзі земельних власників, Партії народної свободи та Протофісі. Із представників даних партій формувалися усі уряди Української Держави, саме ці політичні сили і стали опорою гетьманату П. Скоропадського [90, с. 274].

Одним із головних завдань гетьманського уряду була боротьба за міжнародне визнання Української держави. Найважливішими напрямками зовнішньої політики були:

- союз із Німеччиною, з якою були встановлені дипломатичні відносини;
- встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами; у період гетьманату Україну визнали 30 країн, а 10 із них мали свої представництва в Києві; Україна мала своїх представників у 23 країнах;
- підписання мирного договору з радянською Росією (12 червня 1918 р.);

- дипломатична боротьба з Австро-Угорщиною, що намагалася анексувати (захопити) східно-галицькі землі та Холмщину;

- було встановлено політичні та економічні відносини з Кримом, Доном, Кубанню.

Резолюція стосувалася і питання організації влади. Тут зазначалося, що для утворення уряду, контролю над урядом, а також організації невідкладного законотворчого процесу потрібно створити новий законодавчий орган влади. Укладачі вважали, що такий орган влади повинен складатися із представників всіх «виробничих елементів» України на цензовій основі. Було запропоновано повернення до цензового виборчого закону, який існував у дореволюційний час, це звичайно, було значним кроком назад, якщо порівнювати демократичні погляди законодавства Центральної Ради. Також вимагалось вироблення нового виборчого закону та проведення нових виборів в умовах «дійсної свободи та незалежності». Дану резолюцію було передано гетьману Скоропадському [4, с. 192].

1918 р., з 26 по 29 травня в Києві відбувся з'їзд делегатів Спілки землевласників всієї України, на якому взяли участь понад 500 учасників, три чверті з яких були селянами. Президентом з'їзду було обрано селянина Херсонщини Г. Сидоренка [91]. У перший день засідання збори змінили назву – замість «Київської обласної спілки землевласників» було прийнято назву «Всеукраїнська спілка землевласників». Рішення з'їзду щодо оцінки політичної ситуації в Україні, аграрного питання та форми організації влади суттєво не відрізнялися від рішень попереднього форуму. Збори також висловили підтримку гетьманському уряду і закликали до рішучого наведення порядку в країні, особливо в аграрних відносинах, а також до реорганізації місцевого самоврядування.

В Україні переконання та найбільше державна діяльність Павла Скоропадського доволі часто показуються із діаметрально полярних позицій: від абсолютного не сприймання до творення дипломатичного та урядового ідола, взірця «сильної руки», що так потрібна українцям. Почуттєвий, заполітизований

підхід до розгляду доби Гетьманату та постаті Гетьмана Скоропадського не дозволяє осмислити погляди та дії П. Скоропадського як подію, характерну для української консервативної традиції, української історії. Тому наука, зокрема історико-правова, робить спроби неупередженого та комплексного наукового дослідження Гетьманату, переконань та роботи його творця – Павла Скоропадського [33, с. 106].

За часів Скоропадського Українську державу були признано 30 державами, в Києві знаходилися стаціонарні представництва 10-ти із них; Україна мала політичні місії у 23 країнах, а саме:

— на рівні послів: Швейцарія, Німецька імперія, Швеція, Османська імперія, Болгарське царство, Норвегія;

— дипломатичні: представництва Грузинської Демократичної Республіки, Азербайджанської Демократичної Республіки, Фінляндії.

В враженнях про гетьмана, яку давали йому українські історики, нема єдності. Згідно із двома центральними течіями в українській історіографії – державницької та народницької, трактування розподіляється щодо діяльності уряду П. Скоропадського та щодо саме його постаті. Історики народницької школи ладні суворо оцінювати цього урядового діяча. Виходячи із пріоритетності потреб та жадань найнижчих шарів суспільства, вони відносили П. Скоропадського до кола прогресивних постатей національної історії через те, що він старався утворити в Україні дипломатичну еліту, відмінити соціальні досліди. П. Скоропадському докоряли і за пронімецьку дипломатичну орієнтацію, і обмеження прав і свобод громадян, і за абсолютизацію влади [20, с. 127].

Представники державницької школи українських істориків, навпаки, вважали Скоропадського зразком політичного та державного діяча за його спроби налаштувати в Україні чіткий державний лад.

Міркування Павла Скоропадського про державний устрій були дуже різноманітними. Саме тому варто зробити наголос на їх більш концептуальному, а не скільки практичному аспекті. Погляди гетьмана щодо інституційного

суверенітету, державного суверенітету України, форми держави та її функції, були концептуальними.

Як і інші представники української політичної думки того часу, свої основні ідеї Скоропадський творив на фоні програної війни за створення Української Держави. Павло Скоропадський глибоко переживав трагедію української невдачі в створенні самостійної держави та події української революції загалом.

Ключові концепції щодо держави формувалися у Павла Скоропадського за різних історичних обставин та у різний час. У процесі розбудови Української Держави 1918р. у гетьмана сформувалася концепція державного суверенітету України та інституційного суверенітету. Саме у цей час відбувся шлях Скоропадського від самоусвідомлення себе як українця до боротьби за право створення власної держави та визнання українців як нації. У розумінні Павлом Скоропадським державного суверенітету головним аспектом є територія, тому його розуміння суверенності можна описати як територіальний суверенітет. Гетьман Скоропадський був 1 із найперших діячів України, що хотіли втілити у життя задум про український народ як політичне поняття, а не лише національне чи етнографічне. Скоропадський вважав, що держава може стати началом, яке об'єднає численні нації та народності, які проживали в той час на українській території [24, с. 183].

Вплив органів, що представляли волю народу та його право, завжди був більшим і мав пріоритет навіть перед волею гетьмана, це не дало змоги розвинути абсолютизму державної влади. У часи Гетьманату повнота влади тимчасово зосереджувалася в руках одного органу державної влади, проте діяльність його відбувалася в рамках, встановлених законом повноважень, так би мовити «на твердих основах законів». Державний суверенітет у задумах Павла Скоропадського був логічно поєднаний з задумами соборності України. Концептуального оформлення набули також ідеї Павла Скоропадського в еміграції та опиралися на державотворчий досвід, на принципові засади європейського та українського консерватизму. Трудова Монархічна Держава, в

основі якої було закладено класократичний принцип, була ідеалом для Скоропадського. Він вважав, що ідея Гетьманської Трудової Монархії повинна стати всенаріональною, що означало її понадпартійність та понадкласовість. Вона повинна включати диктатуру та абсолютизм, а засновуватися на співпраці усіх державотворчих чинників нації.

Під впливом ідеї про державний та інституційний суверенітет формувалися погляди Скоропадського на форму держави. Та варто зазначити, що у час практичної державотворчої діяльності вони найбільше залежали від політичної орієнтації суспільних сил, політичного моменту, від об'єктивної потреби зміцнення влади в час революційних потрясінь [8, с. 69].

У період, коли П. Скоропадський прийшов до влади, він виступив за сильну владу, яку сам називав диктатурою. Формально, можна сказати, що Скоропадський зібрав у своїх руках виконавчу, законодавчу та судову владу. 1918 року ідейно Українська Держава за формою відповідала авторитарній державі з посиленими охоронними функціями та не втручанням у приватно-правові відносини. Авторитаризм у гетьманській державі Скоропадського досить адекватно уподібнений сучасному розумінню авторитаризму, його вважають таким, який істотно обмежує права людей та демократію, проте не знищує їх. Варто наголосити, що такі терміни як «диктатура» та «диктатор» на початку 20-го століття мали зовсім інший, близький до давньо-римського сенс — означали тимчасову необмежену сильну владу, ніж історично пізніша сталінська, фашистська, чи нацистська диктатура. Тому, не дивно, що у Західно-Українській Народній Республіці був пост диктатора, хоч дане українське державне утворення не можна було звинуватити у тоталітаризмі [16, с. 49].

Отож, немає жодного сумніву, що гетьман Скоропадський хотів бачити Україну суверенною державою, в якій була б єдність та неподільність влади, самостійність, верховенство та незалежність, повнота суверенних прав. Форма Трудової Монархії найбільше відповідала такому змісту держави за П. Скоропадським.

Отже, у підсумку варто сказати, що Гетьманат П. Скоропадського, по праву називають, авторитарно-бюрократичним режимом із недалекими від диктаторських повноваженнями керівника держави, відсутністю представницького органу влади, поєднанням в уряді виконавчих та законодавчих функціонувань, обмеженою соціальною засадою, а також тимчасовим характером правління. Проте утвердження української державності, здійснення повноважень гетьмана та уряду, соціальні процеси суттєво обмежувалися чинником наявності в державі чужої мілітарної сили, що робило Українську Державу сателітом Четверного союзу.

Зовнішньополітичний курс Гетьманату практично повністю відзначався союзницькими зобов'язаннями перед Четверним союзом. До беззаперечних успіхів на міжнародній арені припадало визнання Української Держави цими країнами, а також Азербайджаном, Грузією, Доном, Кубанню, Польщею, Фінляндією, Румунією і Швейцарією. Політичні відносини були встановлені іще з 8 державами – Бельгією, Вірменією, Голландією, Грецією, Данією, Норвегією, Персією і Швецією. Узагалі Україна установила 11 дипломатичних та близько 50 консульських представництв у 20 країнах світу, а на своїй території – 12 дипломатичних та 42 консульські представництва 24 держав.

У вересні 1918 року гетьман реалізував офіційний зарубіжний візит до Німеччини. Тоді Берлін підтвердив сприяння самостійній Українській Державі. Переговори про встановлення кордонів тривали з Росією, Австро-Угорщиною, Румунією, Білоруссю та козацьким Доном. У травні 1918 року було визначено лінія розмежування між військами Української Держави та Росії, завширшки 10-40 кілометрів, вона отримала назву «нейтральна зона».

РОЗДІЛ 2.

Взаємини П. Скоропадського з німцями, австрійцями, Антантою, Румунією

2.1. Політика Антанти щодо гетьманату П. Скоропадського

На сьогоднішній день не було проведено жодного реального фундаментального дослідження з вибудовування відносин між Українською державою і державами Антанти. Те ж саме відноситься і до аналізу тих факторів, які заважали Україні досягти бажаних позитивних і практичних результатів розпочатого тоді міжнародного діалогу. Попередні роботи, так чи інакше присвячені розглянутим тут питанням, були написані в основному українськими авторами або сучасниками, часто безпосередніми учасниками описуваних подій. Багато інших авторів зверталися до цих питань побічно, тільки в контексті вивчення зовнішньої політики України в 1917-1918 роках [34, с. 29].

Мемуари, написані як прихильниками, так і противниками Павла Скоропадського, також містять значну кількість інформації про спроби України зблизитися з країнами Антанти, оцінки політичних рішень, прийнятих їх лідерами, і т. д. в першу чергу, це мемуари гетьмана (Верховного воєначальника) П. Скоропадського і таких сучасних політичних діячів, як Володимир Винниченко, Арнольд Марголін, Венедикт Мякотин та інші [72, с. 143]. Однак серед найбільш інформативних-мемуари Дмитра Дорошенка, міністра закордонних справ в уряді Української держави. Із сучасних вчених Ігор Дацків, який вивчав розвиток української дипломатії в період української війни за незалежність (1917-1921), у своїх кількох коротких статтях зосередився на відносинах між Українською державою та державами Антанти [43, с. 113].

Ряд робіт присвячений вивченню взаємин України з різними державами Антанти і так званими нейтральними країнами. Їх аналіз дозволяє нам не тільки відтворити картину дипломатичної діяльності України, яка була спрямована на наведення мостів з членами Троїстого союзу з метою збереження своєї державності, а й прочитати настрої, що переважають у вищих урядових і

дипломатичних колах як України, так і держав Антанти. У контексті досліджуваного питання важливо мати на увазі післявоєнні плани держав, які брали участь у Першій світовій війні, і, зокрема, плани як країн-переможниць, так і країн, які отримали незалежність після Першої світової війни і мали невирішені територіальні суперечки з Україною. Це дозволяє більш об'єктивно зрозуміти перспективи української держави на той момент зближення з певними державами, отримання від них відчутної – в першу чергу військової – допомоги і, в якійсь мірі, збереження своєї державності. У зв'язку з цим в даній роботі ми розглядаємо деякі вибрані дослідження українських і зарубіжних вчених, таких як Максим Гедін, Ігор Дацків, Сергій Дегтярьов, Владислава Завгородня, Чарльз Кларк та інші. Поряд з цим ми використовуємо матеріали преси того часу, які широко висвітлювали події останніх днів Першої світової війни та зовнішньополітичні плани провідних європейських держав, США та суміжних з Україною країн. Швидкоплинні згадки про ці питання містяться в дослідженнях, присвячених становленню та розвитку дипломатії в Українській державі [15, с. 41].

Основна увага приділяється спробам Української держави на чолі з гетьманом П. Скоропадським навести мости з державами Антанти у важкі часи для молодої Української держави. Слід зазначити, що спроби зближення України з цими державами вже робилися в 1917 році урядом Української Народної Республіки (УНР), який також прагнув домогтися визнання української державності з боку провідних світових держав того часу. І в цьому напрямку був досягнутий певний прогрес: в середині грудня 1917 року генерал Жорж Табуї був призначений комісаром Французької Республіки в Україні. Отже, Франція де-факто визнала Україну суверенною державою. Це, однак, не зовсім відповідало бажанням українського уряду, який хотів отримати офіційне визнання (де-юре). А 21 грудня 1917 року Франція стала першою державою, яка визнала УНР, за якою 23 грудня послідувала Велика Британія [13, с. 59].

Україна мала аналогічний послужний список з США, Генеральний консул яких Дуглас Дженкінс відвідав Київ 20 грудня 1917 року. У нього були інструкції

від свого уряду не визнавати УНР і діяти дуже помірно, хоча обговорювалося створення консульства США в Києві. В останні дні 1917 року і майже протягом січня 1918 року британські та французькі дипломати активно брали участь у лобіюванні уряду США щодо визнання УНР, принаймні, де-факто. Однак ці зусилля не увінчалися успіхом.

Зовнішня політика уряду П. Скоропадського по-різному оцінювалася його сучасниками, як прихильниками гетьмана, так і політичними противниками. Зокрема, прихильники ідеї відновлення єдиної Російської держави в межах Російської імперії виступали проти створення державних утворень в національних регіонах, що колись увійшли до її складу. Відповідно, вони перешкоджали існуванню української народної республіки в періоди Центральної Ради і Директорії, а також Української держави при гетьмані П. Скоропадському. Самій ідеї автономії України чинився опір. У спробі применшити важливість зовнішньої політики П. Скоропадського Головнокомандувач Добровольчою армією Антон Денікін зазначив, що «зовнішні відносини України також були повністю підзвітні німцям» і що всі спірні територіальні питання стосувалися Західної України, Криму, Бессарабії та інших регіонів «вирішувалися з односторонньої волі німців і, більше того, не в її [України] користь». Однак не все з цього відповідало реаліям [35, с. 146].

Однією з причин нездатності України проводити незалежну зовнішню політику була, на думку А. Денікіна, відсутність національної армії, враховуючи наявність великих військових і людських ресурсів. Дійсно, це був серйозний фактор, який поставив Україну в ситуація залежності від деяких держав. Зокрема, міністр закордонних справ Української держави Д. Дорошенко, описуючи у своїх мемуарах напружені відносини з Румунією через так зване бессарабське питання, зазначив, що це питання можна було вирішити швидко і відносно легко - потрібно було тільки трохи почекати, поки сформується українська армія і німців б вивели з території України [3, с. 87].

На наш погляд, ефективність зовнішньої політики, що проводиться Українською державою, залежала від ряду факторів. Таким чином, це не повинно

бути просто зведено до рівня залежності від німецького верховного командування або до невизначеності в питанні української армії. Причини успіхів і невдач української дипломатії того періоду слід шукати в загальних тенденціях світової політики, що встановилися до закінчення Першої світової війни, у військово-політичних подіях на Україні того часу, у зовнішньополітичній спадщині, успадкованій П. Уряд Скоропадського з Центральної Ради і т. д.

Пошуки порозуміння з Антантою з боку уряду Української держави почалися ще влітку 1918 року. Головною переслідуваною метою було домогтися визнання України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин.

У своїх спробах зберегти найкращий довгостроковий вплив на Україну австро-угорське і німецьке командування спочатку перешкоджало українському уряду розширювати своє представництво на міжнародній арені. Проте влітку 1918 року Україні вдалося встановити дипломатичні відносини зі Швейцарією, Іспанією, Голландією, Швецією, Італією, Данією та Норвегією. Хоча визнання Української держави не послідувало, така дипломатична активність сприяла наведенню мостів з Антантою і Сполученими Штатами. 30 серпня 1918 року українське прес-бюро навіть поширило новину про передбачувану готовність уряду США офіційно визнати незалежність України. 18 жовтня 1918 року були прийняті правові акти про заснування дипломатичних представництв Української держави в Швейцарії та Фінляндії.

У жовтні 1918 року деякі європейські друковані ЗМІ поширили новину про те, що президент США Вудро Вільсон вимагає відступу Німеччини з територій Західної Франції, Бельгії, Венеціанської провінції, Сербії та Чорногорії. Однак ця вимога не поширювалася на східноєвропейські території [44, с. 20].

Це відповідало бажанням українського уряду і не призвело до конфлікту з країнами Антанти. Оскільки Сполучені Штати були найвпливовішою державою на міжнародній арені того часу, українська держава мала намір направити туди дипломатичну місію на чолі з Іваном Коростовцем після його повернення зі Швеції. Ця місія мала величезне значення. Насправді це могло б вирішити долю

України. На засіданні Ради Міністрів Української держави яке відбулося 15 жовтня 1918 року, Міністр закордонних справ повідомив про нагальну необхідність для України «прокоментувати поширення в країнах Антанти неточної інформації про позицію України та її відносини з Центральними державами і великою Росією». У зв'язку з цим український уряд визнав необхідність направлення спеціальних дипломатичних місій, що складаються з уповноважених представників та їх секретарів, до Великобританії, Франції та Сполучених Штатів. Щоб розробити керівні принципи для цих дипломатичних місій, Рада міністрів призначила свою спеціальну сесію на 17 жовтня 1918 року. Слід зазначити той факт, що таке рішення уряду викликало критику з боку деяких українських міністрів, які звинуватили Міністерство закордонних справ у проведенні зовнішньої політики за ширмою. Незважаючи на те, що за цим послідувало спростування, зроблене Федором Лизогубом, головою Ради Міністрів, цей випадок був зафіксований в протоколі засідання Ради, хоча і без зазначення імен Міністрів. Імовірно, звинувачення були висунуті противниками зближення України з країнами Антанти як незалежної держави [71, с. 96]. Як відомо, досить багато політиків в українській державі підтримували Російські промонархічні політичні сили і відкидали право України на самовизначення.

Вже наприкінці жовтня 1918 року як австрійські, так і німецькі дипломати почали рекомендувати міністру Д. Дорошенку шукати захисту для України в Антанти, оскільки її перемога у війні була очевидна і Німеччина більше не могла допомогти Україні зберегти свою незалежність. Навіть урядові кола Німеччини та Австро-Угорщини визнали доцільність такого наведення мостів між Україною та Антантою і зобов'язалися уникати втручання [31, с. 65].

Просування військ Антанти на Балкани восени 1918 року стало додатковим стимулом для українського уряду продовжувати свої спроби зблизитися з країнами Антанти. І. Коростовець був відряджений в Ясси. Французького посла графа Огюста-Фелікса де Сент-Олера, який діяв від імені держав Антанти, запевнили в нейтралітеті України і готовності співпрацювати до тих пір, поки її території залишаються незачепленими війною. За словами А. Денікіна, граф де

Сент-Олер нібито згадав, що відносини України і Антанти будуть залежати від рівня допомоги України союзникам у наведенні порядку в Росії. Граф також висловив побажання, щоб гетьманство змінило свою прогерманську політику і підтримало союзників в їх спробі «навести порядок в Росії» [45, с. 136].

Промонархічні сили в Росії також активно перешкоджали зближенню України з Альянсом. Так, 4 листопада 1918 року, наступного дня після місії І. Коростовця, члени організацій, що виступали за відновлення Російської імперії, провели зустріч з британськими та французькими дипломатами. Одна особливість у поведінці лідерів цих організацій привернула увагу І. Коростовця, і пізніше він звернув на неї увагу гетьмана. Він зауважив, що, з одного боку, ці лідери намагалися переконати гетьмана створити федерацію з Росією, що спонукало б Антанту визнати владу П. Скоропадського на Україні. Однак, з іншого боку, вони плели інтриги і позиціонували гетьмана як ставленика і рупора німців.

У своїх спогадах В. Мякотін, один із засновників Народно-Соціалістичної партії, приділив багато уваги питанню наведення мостів між Союзом відродження Росії (Союз відродження Росії), одним з лідерів якого він був, і представниками Антанти. На початку листопада 1918 року делегація, уповноважена Союзом, була запрошена на зустріч з цими представниками в Ясси. Зустріч була ініційована комітетом, членами якого були Станіслав Клевський-Козелл, колишній посол в Бухаресті, генерал Дмитро Щербачов, колишній головнокомандувач румунським фронтом, і капітан Еміль Хенно, віце-консул Франції в Києві. На зустрічі в Яссах також були присутні інші прихильники відновлення Росії, як за їх особистою ініціативою, так і в якості делегатів від Національного центру, нещодавно створеної Ради Національного об'єднання Росії та інших організацій. Так, серед прихильників відродження Росії на конференції в Яссах були Олександр Кривошеїн, Мануїл Маргуліс, Олександр Гучков, Микола Хомяков, Михайло Брайкевич, С. Третьяков, Павло Мілюков, Олександр Пільц, Павло Крупенський і В. Шаховської. Пізніше до них за власною ініціативою приєдналися місцеві активісти Ілля Фондамінський

(Бунаков) і Вадим Руднєв. Відповідно, в Яссах також була сформована група з дев'яти російських генералів на чолі з Д. Щербачевим [47, с. 86].

2.2. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини

Діяльність членів Директорії, які ще не прийшли до влади на Україні, також була спрямована на підриг авторитету українського уряду в цілому і гетьмана П. Скоропадського зокрема. Таким чином, організація також направила своїх делегатів в Ясси для проведення переговорів з представниками Антанти. До складу делегації, очолюваної Левом Мацієвичем, також увійшли В'ячеслав Прокопович, Іван Феценко-Чоповський, Юрій Соколовський, Арнольд Марголін і А. Коваленко. Однак пізніше А. Марголін і І. Феценко-Чоповський отримали інше завдання і не поїхали в Ясси [37, с. 353].

1918 рік виявився врожайним – землевласники від торгівлі з німцями отримували чималий прибуток. Цей факт до нестями злив малоземельних селян, які щойно встигли розділити угіддя «всім порівну». Те, що держава потребувала негайного вирішення земельного питання, було очевидно, але реформа наштовхувалася на кілька перешкод.

По-перше, проголосивши непохитність права приватної власності, гетьманський уряд не міг по-більшовицьки конфіскувати і розподілити всю землю – потрібно було якось порозумітися з великими землевласниками. Поміщики опиралися проведенню реформи через своє лобі в уряді – міністр фінансів Антон Ржепецький, наприклад, виступав категорично проти і наголошував, що земля перейде до селян природним шляхом.

По-друге, для втілення в життя реформи потрібно спершу організувати роботу земельного міністерства. Були необхідні земельний кадастр (тут уряд зіштовхнувся навіть із такою проблемою, як брак професійних землемірів) та Земельний банк, який відкрили 23 серпня 1918 року для надання довгострокових позик на купівлю землі.

Гетьман Скоропадський свій намір описував так: «Безкоштовна передача не має у даному випадкові ніяких серйозних підстав і просто у вищому ступені шкідлива. Виплата селянських грошей за землю, що купується, нарешті примусить їх пустити ці гроші в обіг, що значно облегшить уряд, даючи йому можливість значно скоротити друк нових знаків. Передача землі не безземельним, а малоземельним селянам. В цьому відношенні потрібно мати на увазі мету – державу, а не жалюгідну сентиментальність».

Задум провести земельну реформу було доведено до відома населення. «Був в опрацюванні закон земельної реформи, обмежуючий власність до 100 гектарів. Землю у великих власників мала викупить держава і переказати-продати селянам на найвигідніших умовах», – згадував старшина Запорізької дивізії сотник Никифор Авраменко. «Ніколи ще аграрне питання не було настільки близьке до свого розумного вирішення, як у листопаді 1918 року на Україні», – відзначав у своїх спогадах гетьман Скоропадський [20].

Власних сил на боротьбу з окупантами в УНР не було, як не було й можливості утримувати лінію фронту проти австро–угорських та німецьких військ на своїх західних кордонах. Україні потрібен був мир. Мир був потрібен й більшовицькій Росії, його прагнули також і цісарська Австро–Угорщина, і кайзерівська Німеччина. У кожної держави були свої розрахунки і спонуки до цього, але саме Українська Народна Республіка потребувала як негайного миру, від якого безпосередньо залежало питання її існування, так і термінового здобуття союзника у боротьбі за звільнення власної території. За умов, що склалися, усі шляхи молодій українській дипломатії на початку 1918 р. мусили зводитися до Берестя (Бреста–Литовського), позаяк перемовини з представниками держав Антанти зайшли у глухий кут, а більшовицька окупація вже наближалася до околиць Києва.

На пропозицію німців добути українському урядові частину золотого фонду від більшовиків і передати його Берліну як винагороду, яку Україна мала б сплатити Німеччині, було дано категоричну відмову. Після цього німецька делегація відверто заявила, що якщо Україна укладе договір про відшкодування

збитків, то їй буде передано Чорноморський флот (подібне «заохочення» фігурувало і за переговорів щодо фінансової угоди від 10 вересня 1918 р.). Незважаючи, однак, на прагнення якомога швидше розв'язати на свою користь питання флоту, Рада міністрів не визнала принагідним не лише німецький проект, а й розрахунки Кредитової канцелярії.

4 грудня 1917 р. керівники УНР вирішили надіслати своїх представників на Румунський і Південно–Західний fronti з метою укласти там перемир'я, а вже 7 грудня 1917 р. Ставка командування німецькими військами на Східному фронті отримала повідомлення, що Центральна Рада визначилась у конкретизації своєї мирної програми [12, с. 14].

Українська делегація вела нелегкі переговори з представниками Центральних держав (Німеччина, Австро–Угорщина, Болгарія, Туреччина) щодо укладання мирного договору. 9 лютого 1918 р. на останньому пленарному засіданні української частини мирної конференції в Бересті сторони підписали мировий договір У підсумку навіть місія досвідченого дипломата І. Коростовця виявилася безуспішною. Антанта все ще перебувала в стані війни з Німеччиною, і союзна Росія, в разі її відновлення, гіпотетично розглядалася як противагу німецьким силам у Східній Європі. Отже, Україна також розглядалася представниками Антанти як частина колишньої Російської імперії без права на самовизначення. З цієї причини 3 листопада 1918 року французькі та британські дипломати провели приватну зустріч з І. Коростовець, і українська нота була направлена їм через французького морського представника. Це була усна записка, непідписана, але запечатана, яку можна було прийняти навіть без всяких припущень.

На тій же церемонії було підписано окремий українсько–німецький додатковий договір, який на рівноправній основі встановлював загальноприйняті у світі правові принципи відносин громадян та юридичних осіб двох сторін. Після Берестейського договору, укладеного представниками Центральної Ради, на теренах України з метою вигнання більшовицьких агресорів, вступило 450–тисячне німецьке та австро–угорське військо. Невдовзі спільно з підрозділами

армії УНР союзники звільнили від загарбників усю територію України. 2 березня 1918 р. уряд УНР прибув до Києва, а згодом у столиці законотворчу працю відновила й Мала Рада [48, с. 190].

Пізніше країни Антанти зажадали від українського уряду повністю змінити політичну траєкторію країни, відмовитися від ідеї абсолютної незалежності і переорієнтуватися на федералізацію з Росією. Антанта навіть пообіцяла в цьому випадку направити свої війська для захисту України від більшовиків. Водночас існувала нагальна необхідність у продовженні присутності німецьких військ на території України, оскільки більшовики ставали все більш реальною загрозою для України, у якої не було власної армії. У зв'язку з цим П. Скоропадський направив Антанті офіційне прохання про продовження присутності німецьких військ на Україні до тих пір, поки вона не сформує свою власну національну армію. 1 листопада 1918 року посол України в Болгарії Олександр Шульгін передав це прохання через посла Іспанії в Софії. Україна покладала великі надії на допомогу нейтральних держав у вирішенні цього питання. В результаті при підписанні перемир'я між Антантою і Німеччиною 11 листопада 1918 року німцям було рекомендовано на деякий час залишити свої війська на території Української держави. Розглядалася навіть ідея «створення охоронного підрозділу на Україні як гібридної сили, що поставляється як Антантою, так і Центральними державами» [17, с. 51].

Проблеми почалися чи не одразу зі вступом військ нових союзників на терени України. Наявність у держави власної грошової одиниці передбачає і встановлення її паритету до валют інших країн, з якими вона має торговельно-економічні відносини. Україні, на теренах якої перебувало німецьке та австро-угорське військо і для якої Центральні держави, в силу військово-політичних обставин, стали головними торговельними партнерами, необхідно було визначитися й у ставленні до їхніх грошових одиниць, передовсім – Німеччини та Австро-Угорщини.

Статтею, зазначалося: «Обидві сторони, які заключають договір, згоджуються в тім, щоби по ратифікації мирового договору перейняти на себе

виплату горожанам кожної сторони державних зобов'язань, а особливо громадських долгів. З огляду на те, що Українська Народня Республіка має на меті поділити із другими частинами бувшої Російської Імперії майно сеї Імперії, то спосіб виконання означеної в першій уступі постанови застерігається надалі особливій згоді. При тім Українська Народня Республіка в кожному разі переймає на себе ті зобов'язання відносно німецьких горожан, які повстали при виконуванні громадських робіт на Україні, або були забезпечені майном, що знаходиться на Україні» [69, с. 57].

Економічні зобов'язання України передбачали поставки Німеччині й Австро-Угорщині протягом чотирьох місяців (по 31 липня), 60 млн пудів зернових і бобових продуктів та борошна (приблизно 1 млн тонн), 2 млн 750 тис. голів великої рогатої худоби, 37,5 мільйона пудів залізної руди, 400 млн штук яєць, велику кількість сала і цукру, 37,5 млн пудів залізної руди, багато льону, коноплі, вугілля, марганцевої руди та іншої сировини.

Тоді ж у договорі тимчасово було зафіксовано й валютні курси (ідентичні дореволюційним паритетам рубля до марки та крони): 1 марка = 46,2 коп., 1 крона = 39,382 коп. Мировий договір, підписаний 9 лютого 1918 р., з цього приводу, зокрема, зазначав: «обрахунок відбувати в золоті на таких основах: 1 тис. німецьких державних марок в золоті рівні 462 крб. в золоті Української Народньої Республіки, а також рівні 462 руб. в золоті бувшого російського цісарства (1 руб. рівняється 1/16 імперіяла), або 1 тис. австрійських і угорських корон в золоті рівні 396 крб. 78 грошам, в золоті бувшого російського цісарства (1 руб. рівняється 1/16 імперіяла)» [48, с. 190].

У торговельно-економічному плані Економічна угода УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною передбачала реалізацію Берестейського договору щодо взаємного обміну надлишками продукції. Україна пропонувала зменшити експорт хліба до 39 млн пудів, але за наполяганням німецької сторони українцям довелося погодитися на експорт до 31 липня 1918 р. передбачених угодою 60 млн пудів збіжжя: у квітні – 6 млн, травні – 15 млн, червні – 20 млн, липні – 19 млн пудів. Крім того, Україна була зобов'язана продавати хліб (основна на той час

складова експорту УНР) іншим державам лише з дозволу Центральних держав за визначеними цінами: за пуд пшениці – 5 крб 80 коп., жита – 4 крб 48 коп., ячменю – 4 крб 05 коп. При цьому, за свідченням прем'єр-міністра УНР В. Голубовича, до кінця квітня 1918 р. кількість вивезеного до Німеччині хліба вже становила три мільйони пудів. Зі 169-ти криворізьких та донецьких копалень передбачалося вивезти 37,5 тис. пудів залізної руди, марганцю, а також будівельного лісу з розрахунку 300 вагонів щомісячно та металобрухту в розмірах ваги імпорту машин та різних металевих виробів [2, с. 174].

У торгівлі України з державами Центрального блоку експорт переважав над імпортом (активне торговельне сальдо), головну масу якого складали продовольчі товари. З них, в загальному, як повідомляв австрійський посол у Києві граф Й. Форгач до Міністерства закордонних справ у Відень, з квітня по листопад 1918 р. Центральними державами в Україні було закуплено і вивезено 113 тис. 421 тону зерна та хлібопродуктів, харчових продуктів у кількості (до Німеччини): масло – 3.329.403 кг; олія (харчова) – 1.802.847 кг; сир – 420.818 кг; риба – 1.213.961 кг; яловичина – 105.542 туші; коні – 96.976 голів; м'ясо (в консервах) – 2.927.439 кг; цукор – 66.809.869 кг; яйця – 75.200 скринь; різне – 27.385.095 кг [4, с. 353–396]. З цього 30 тис. 757 вагонів вивезено законно і 15 тис. вагонів по за ним, з чого до Австро-Угорщини було вивезено продуктів 13 тис. 037 вагонів на суму у 450 млн крон [49, с. 64].

Міжнародні ж фінансово-економічні й торговельні угоди Української Держави (уряду гетьмана П. Скоропадського) не можна оцінювати однозначно, не враховуючи комплексу внутрішніх українських фінансово-економічних і політичних труднощів, що склалися в країні влітку-восени 1918 року, поза міжнародною військово-політичною і соціально-економічною ситуацією. Здебільшого ці договори та угоди були кроком й діями в рамках максимуму обмежень можливого, яких вимагали торговельно-економічні й фінансові інтереси держави та, водночас, дозволяли військово-політичні обставини з огляду на силовий австро-угорський й, передусім, німецький чинники dokonаної історичної дійсності.

2.3. Українсько-румунські відносини в період гетьманування Павла Скоропадського

В цілому ж можна з упевненістю стверджувати, що українсько-румунські відносини, які мали місце в 1918 р., ніколи не досліджувалися вченими і не описувалися сучасниками поза контекстом Бессарабської проблеми. При цьому, на нашу думку, недостатньо уваги приділено деяким аспектам українсько-румунських відносин, зокрема питанням економічних відносин між цими державами та участі в них безпосередньо самої Бессарабії.

Розвал російської імперії, відправною точкою якого став Жовтневий переворот 1917 р., спричинив за собою ряд спроб автономізації національних і територіальних утворень, а також створення незалежних національних держав. Серед таких утворень була і Бессарабія - територія з поліетнічним складом населення, що включали молдаван, українців, румунів, а також інші більш-менш численні національні спільності. У листопаді 1917 р. в Бессарабії в якості вищого політичного представницького органу був створений Сфатул Церій (Рада країни) [51, с. 40].

Дослідники відзначають, що його легітимність спочатку піддавалася великим сумнівам через надзвичайні умови формування (поза демократичними виборами), несправедливості розподілу місць для національного і соціального представництва, значного переважання політичних сил прорумунської орієнтації, що не відповідало реальним настроям більшості населення Бессарабії. Не менш сумнівними з точки зору законності та дотримання демократичних процедур виглядають і рішення, прийняті Сфатул Церій.

2 грудня 1917 Сфатул Церій проголосив Молдавську Демократичну Республіку в якості автономного утворення в складі майбутньої федеративної Росії, а 24 січня 1918 був задекларований суверенітет республіки як незалежної держави [73, с. 61].

Однак пізніше, коли Бессарабія вже перебувала під контролем румунських військ, 27 березня 1918 р. в результаті відкритого поіменного голосування Сфатул Церій прийняв рішення про об'єднання з Румунією [68, с. 200].

Румунський уряд у досліджуваній період розглядав Бессарабію виключно як невід'ємну частину Румунії, посилаючись на численність румунського населення, що проживало на її території, інтерпретуючи факти румунської та молдавської історії на свою користь, намагаючись вплинути на Сфатул Церій і, нарешті, міжетнічні взаємодії в етноконтактній зоні 175 ввівши румунські збройні сили на територію Бессарабії під приводом захисту бессарабських румунів та їх власності. Підсумок інтервенції стали анексія цих земель і фактично повна ліквідація будь-яких прав Бессарабії на самоврядування.

Права України на Бессарабію румунська влада заперечувала, спираючись на те, що під час підписання Брест-Литовського мирного договору українська сторона « не пред'являла претензій на територію Бессарабії і вважала її окремою державою.

Зі свого боку Україна також претендувала на територію Бессарабії, хоча позиція українських урядів дещо відрізнялася від румунських. Уряд Центральної Ради при цьому спирався на рішення земських зборів п'яти з восьми повітів Бессарабії (Аккерманського, бендерського, Ізмаїльського, Сорокського і Хотинського) про їх приєднання до України. За часів Української держави більш популярною була ідея входження до складу України всієї Бессарабії, але на правах автономії. Так, в одному з офіційних документів, підписаному головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом і міністром закордонних справ Д. Дорошенком, конкретно вказувалося, що «уряд Української держави, однак, не думає вживати актів якого б то не було насильства у ставленні до прав Бессарабії на справедливе і доцільне національне самовизначення» [18, с. 90].

Український уряд в ноті, що послідувала в якості реакції на прийняте Сфатул Церій під тиском Румунських влади рішення про об'єднання, заявило, що не визнає права Румунії на цю область і виступає за надання Бессарабії права самостійно вирішувати свою долю. У разі ж вилучення населенням цього регіону

бажання приєднатися до української державі уряд давав обіцянку « надати населенню політичну автономію, забезпечуючи права суспільно-політичного будівництва» «При цьому українські урядові кола сподівалися, що дане «непорозуміння» може бути вирішено шляхом «звичайних культурних способів залагодження міжнародних конфліктів» [67, с. 81].

При цьому слід зазначити, що Бессарабію не можна розглядати виключно як об'єкт чийхось інтересів. Вона претендувала на роль суб'єкта міжнародних відносин і намагалася відстояти власну позицію в ситуації, що склалася. Так, до румунської окупації планувалася участь Бессарабської / Молдавської делегації в мирній конференції в Брест-Литовську [52]. Для неї були підготовлені спеціальні інструкції. Делегати повинні були наполягати на визнанні їх офіційними представниками Молдавської Республіки і повноправними суб'єктами конференції; на включенні до проекту мирного договору пункту, що гарантує повну автономію Молдавської Республіки в межах колишньої Бессарабії, подальшу долю якої мали вирішити Народні збори; на неподільності території Молдови і неможливості її відчуження на користь урядів інших держав тощо [84, с. 162].

Остаточні землі Бессарабії були анексовані Румунією у листопаді 1918 р. український уряд не міг ефективно перешкоджати цьому процесу. Через Міністерство закордонних справ, воно зверталось і до румунського уряду, і до держав Антанти з протестами, які виявлялися безрезультатними [97, с. 38].

Наприклад, коли румунське військове командування оголосило про приєднання Хотинського повіту Бессарабської губернії до Румунії, міністру закордонних справ України було доручено підготувати проект ноти румунському уряду з протестом проти таких дій.

Політика румунізації, що активно проводилася на бессарабських землях, ще більше ускладнила взаємовідносини між Україною та Румунією, привівши до конфліктів, насамперед в економічній площині.

Вирішувати територіальну проблему, подібну Бессарабській, можна було військовими методами або за допомогою дипломатичних і економічних

механізмів. Але українська держава не володіла в своєму розпорядженні значною і боєздатною армією. До того ж, зважаючи на низку зовнішньополітичних загроз (в першу чергу, з боку більшовиків), викликає сумнів сама можливість використання Україною військових сил для вирішення Бессарабського питання. Так чи інакше, спроби врегулювання проблеми робилися в дипломатичній і економічній площинах. Ще Центральна Рада відправляла до Румунії свого посла М. Галагана, який після гетьманського перевороту повернувся на Україну. Новий посол вже від Української держави призначений не був. Там знаходилися лише консули, на яких покладалася функція нагляду і охорони військового майна, яке залишилося на молдавських землях після розвалу колишнього російського(пізніше-українського) фронту.

В першу чергу, саме через спірне питання про Бессарабію уряд гетьмана П. Скоропадського не поспішав направляти своїх дипломатів до Румунії, хоча рішення про створення такого посольства було прийнято ще 21 червня 1918 р. А 22 червня до Ради Міжетнічної взаємодії в етноконтактній зоні Міністрів Української держави морським міністром був внесений законопроект про заснування посад морських агентів у ряді держав, в т.ч. і Румунії (в Яссах). Ця ініціатива була затверджена урядом Української держави. Фактично мова йшла про введення в Штати дипломатичних представництв України посад військових аташе, призначення яких ініціювалося військовим міністерством. Але до кінця літа дипломатична активність української держави значно підвищилася. Посли, консули та інші дипломати були послані в цілий ряд країн. Зокрема, до Румунії вирушили консули К. Чеботаренко та С. Білецький. Вони перебували в Яссах. У Галаці перебував консул барон Прітвіц [63, с. 145].

Згадуючи про спроби українського уряду налагодити дипломатичні відносини в 1918 р. з низкою держав, А. Денікін помилково стверджує, що в румунські Ясси готувалося посольство на чолі з колишнім начальником Гетьманського штабу. Насправді це була надзвичайна дипломатична місія з метою укладення українсько-румунського торгового договору.

Кандидатура генерала Дашкевича-Горбацького була схвалена на засіданні Ради міністрів 11 жовтня, хоча сам гетьман вважав це призначення не дуже вдалим (правда, причин цього він не називав). У Румунії цей дипломат був навіть удостоєний зустрічі з королем і королевою. Газети повідомляли про те, що В. Дашкевич-Горбацький наприкінці листопада телеграфував Міністерству закордонних справ і повідомляв, що «договір між Україною та Румунією підписаний після наради румунського уряду з представниками держав Згоди в Ясси». В урядових колах України це було сприйнято як прояв симпатій з боку Антанти. Представники цього блоку планували прибути до Києва 19 листопада. Але в Яссах нібито висловлювалися думки про те, щоб не посилати в Україну військову допомогу до тих пір, «поки політична боротьба на Україні не призведе до реальних результатів».

Крім того, з дипломатичною місією до Румунії прямував і І. Коростовець. У дипломатичних колах Румунії він мав непогані зв'язки, про що згадує у своїх спогадах сам П. Скоропадський [86, с. 151].

Напевно, з цієї причини саме він був посланий з місією в Ясси (для цього була перенесена на більш пізній термін його поїздка в США), і, можливо, саме це дозволило йому знайти можливості для зустрічей з дипломатами Антанти. Загалом взаєморозуміння з Бессарабського питання урядам Української держави та Румунії не вдалося досягти. Щоб вирішити цю проблему, український уряд застосував в т. ч. і економічні санкції, почалася т. зв. Митна війна. Зокрема, вже 11 травня було видано розпорядження про заборону на вивезення товарів з України до Румунії та Бессарабії.

У документі називалися і причини такого кроку: анексія Румунією Бессарабії і те, «що Умови політико-господарських відносин між Румунією та Україною до цього часу ще не встановлені» [103, с. 168].

У той же час на території України заборонялася діяльність тих Румунських приватних фірм, які займалися закупівлею продовольчих товарів. На тимчасовій кордоні з Бессарабією на початку липня були встановлені дві прикордонні станції – в Тирасполі і Рібниці (тимчасовий кордон. Потрапити в Бессарабію з

України можна було, лише маючи спеціальний дозвіл-пропуск, який видавався Міністерством внутрішніх справ. Румунська влада зі своєю сторони також застосувала заходи, що стосувалися обмеження товарообігу з Україною, перекривала кордони тощо [64, с. 98].

Ситуація, що склалася, явно шкодила економічному благополуччю обох держав, тому пошук шляхів до її поліпшення вівся постійно і досить активно, проте відчутних результатів не давши. Так, міністр торгівлі і промисловості піднімав це питання на засіданні Ради міністрів вже 25 червня, але уряд вирішив продовжити прийняту раніше митну політику щодо Румунії та Бессарабії [57, с. 30].

Український уряд досить активно підтримував (матеріально) ті елементи в Бессарабії, які були прихильниками ідеї об'єднання з Українською державою. В розпорядженням Міністерства фінансів Бессарабським кооперативам відпускалися за низькими цінами деякі товари, зокрема цукор. Міністерство юстиції продовжувало виплачувати платню чиновникам судового відомства Бессарабії, які не присягнули румунському королю.

Успіхи Української держави, та зокрема гетьмана Павла Скоропадського у зовнішній політиці були значними. Він прискорив розгортання українських консульств у 22 окремих країнах і регіонах. Стосовно дипломатичних відносин, можемо зазначити, що вони існували з 12 країнами: Швецією, Іспанією, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною, Фінляндією, Данією, Нідерландами та ін. Важливо відзначити, як Український уряд приділяв пильну увагу налагодженню добрих відносин з Німеччиною. Великі зусилля українського посла в Берліні Ф. Штейнгеля та його постійні зв'язки із німецьким канцлером сприяли тому, що 2 червня Українська Держава була офіційно визнана Німеччиною. Співпраця двох країн, Української Держави та Німеччини, значно покращилася після візитів прем'єр-міністра Лизогуба та гетьмана Павла Скоропадського до Берліна у вересні 1918 р.

Але водночас гетьманський уряд дав німецьким та австрійським окупантам нові «законні» підстави для крадіжок в Україні. У вересні 1918 р. він підписав

торгову угоду з Німеччиною та Австро-Угорщиною, згідно з якою не менше 100 млн фунтів хліба, 11 млн фунтів м'яса (живою вагою), 300 000 овець, 400 000 фунтів сала, 2 млн фунтів консервів, м'ясо, багато інших продуктів харчування та промислової сировини має бути вивезено з Української Держави. Новий економічний договір, значно більше посилює залежність України від західних союзників. Крім того, Австрія та Угорщина зайняли вичікувальну позицію стосовно Української Держави, що затягнуло ратифікацію Брестського мирного договору.

Значним досягненням української дипломатії став 1918 р. 12 червня, коли у Києві було підписано тимчасову мирну угоду з Раднаркомом РСФРР. У договорі зазначено, що незалежність Української Держави визнається Радянською Росією. Також прийнято рішення про припинення бойових дій на фронтах, взаємну евакуацію громадян та обмін консульськими установами.

Проте українська та російська делегації не віднайшли спільного консенсусу щодо кордону, поділу державної власності та заборгованості царської Росії. Починаючи з листопада 1918 р. російська делегація виїхала з Києва до Москви, ознаменуючи таким жестом кінець переговорів.

Активною була політика гетьманського уряду щодо включення етнічних українських земель до сфери впливу Української Держави, які тимчасово належали до російської влади (північні Чернігівські повіти, західні та південно-західні повіти Воронезької та Курської губерній), Польщі (Підляське та Холмське), Румунії (Північна Бессарабія). Підписано попередню угоду з Кримом, який повинен був увійти до складу України на автономних засадах. Проте, час перебування Павла Скоропадського при владі був занадто коротким, щоб остаточно вирішити задані питання.

РОЗДІЛ 3.

Дипломатичний контакт держави з більшовиками, Білим рухом, кримське питання.

3.1. Дипломатична діяльність Гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії

Провідним фактором, який визначав результативність зовнішньополітичного курсу Української Держави, були процеси внутрішньої консолідації суспільства. Політичний процес в Українській Державі визначався спектром політичних сил: «правими українськими» (провладними), «лівими опозиційними» (національна опозиція), «білими проросійськими», «пробільшовицькими». Останні дві сили займали непримиренну позицію щодо української державності як такої. Вплив «білих проросійських» сил, із емігрантами із Радянської Росії включно, не був визначальним. Щодо «пробільшовицьких» настроїв, більшовицької агентури і агентів впливу влада Української Держави займала непримиренну позицію.

У середовищі опозиційних сил опинилася правоцентристська Українська демократично-хліборобська партія. Свого часу вона виступила проти політики Центральної Ради і підтримала державний переворот з огляду на близькість її програмних цілей із задекларованим П. Скоропадським курсом ліберально-консервативних реформ. Керівники партії сподівалися на участь їхніх представників в уряді, зокрема М. Махновського, але йому була запропонована лише посада в гетьманській адміністрації, від якої той відмовився. В основному кадетський склад Ради Міністрів дав підстави керівництву УДХП вже у травні заявити про налаштованість проти нової влади. Спочатку її представники входили до Блоку опозиційних партій, але згодом залишили його через надмірну, як на їхній погляд, соціалістичність партнерів. Ті у свою чергу не хотіли бачити в організації правоконсервативну партію [80, с. 294].

Риторика діячів лівої опозиції (М. Шаповал, В. Винниченко, В. Андрієвський та ін.) була зовні націоналістичною. В її основі була соціологічна теорія «трудової нації», яка ототожнювала із українською нацією «трудоий народ» (де-факто, малоземельне селянство). Фактично, теорія «трудової нації» була українізованою версією ідеології народництва, також, як більшовизм був перелицьованою під марксизм версією радикального російського народництва.

Відстороненість від влади, несприйняття задекларованих гетьманом консервативно-ліберальних реформ, істотні обмеження демократичних свобод робили опозиційність українських політичних партій до гетьманського режиму безальтернативною. Незважаючи на заборону проведення масових заходів, вони провели в середині травня свої з'їзди. У найбільш складному становищі опинилася одна з провідних сил Центральної Ради – партія українських есерів. Праве крило партії, враховуючи тимчасовий спад революції, вважали необхідним активізувати роботу з організації мас, піднесенню їх культури, класової та національної свідомості. Наголос робився на використанні легальних і напівлегальних форм діяльності. Не виключалася й участь партії в представницьких органах влади у разі їх утворення [22, с. 57].

Зовнішньополітична доктрина «лівої опозиції» розглядала як свого головного (антагоністичного) ворога праві проросійські сили. Українським правим та центристським (поміrkованим) політичним силам вона відмовляла у суб'єктності, розглядаючи їх як такі, що не належали до української «трудої» нації за своєю природою. У практичній площині це знаходило вияв у радикальній критиці зовнішньої політики гетьманських урядів як «проросійської» та «пронімецької» водночас.

На території України діяли осередки Української партії лівих соціалістів-революціонерів, організаційне створення якої розпочалося навесні 1918 р. За програмними цілями вона наближалася до більшовиків, виступаючи за радянську владу, диктатуру робітників і біднішого селянства, федеративне об'єднання з РСФРР. В аграрному питанні обстоювала корінний есерівський постулат — соціалізацію землі. Вийшовши з лона лівих російських есерів [22, с.

18], ліві російські есери в Україні не тільки засуджували гетьманську владу, а й брали участь в організації боротьби проти неї. Їхнім агентом був вбитий командувач німецьких військ в Україні генерал-фельдмаршал Г. Ейхгорн. Праві російські есери далі декларацій з осудом державного перевороту не йшли. У травні ЦК партії меншовиків ухвалив спеціальну постанову «Про державний переворот в Україні», кваліфікувавши його як реакційний, здійснений німецькими імперіалістами і спрямований на розчленування Росії

Відносини українських лівих політичних сил із урядом РРСФР щодо заручення підтримкою у веденні антиурядової пропаганди та в організації антинімецьких і антигетьманських виступів є ймовірними. Однак гетьман П. Скоропадський розумів, що опозиція шукає підтримки в більшовицькій Росії, а тому прагнув за рахунок дипломатичного корпусу знайти допомогу у цій боротьбі у сусідніх країнах і, зокрема, на Дону. «Зовнішньополітичний курс гетьмана П. Скоропадського був націлений на тісне зближення з Доном, що активізувався в листопаді 1918 р., був виправданим, оскільки Німеччина була на межі катастрофічної поразки, Австро-Угорщина розпадалася, Болгарія і Туреччина вийшли з війни, а перемога Антанти, яка симпатизувала і підтримувала антибільшовицькі сили на Дону, була очевидною. Але він зустрів опір з боку опозиції, яку очолив Український Національний Союз. Грамота гетьмана від 14 листопада, в якій він висловився за федерацію з Великою Росією та спільну з Доном боротьбу з більшовицькою Росією, як єдиний спосіб врятувати незалежну Україну, стала поштовхом до широкого антигетьманського повстання під проводом Директорії, яке призвело до падіння Гетьманату» [79, с. 36].

Прихід гетьмана П.Скоропадського до влади природно неоднозначно сприймався політичними силами доби УНР, а враховуючи усталеність їх відносин з країнами Четверного союзу та навіть Росії, вони намагалися у своїй опозиційній боротьбі залучити зовнішніх союзників. Натомість дипломатичний корпус гетьмана П. Скоропадського намагався протистояти цьому, і особливо яскраво це протистояння можна зобразити на прикладі російсько-українських

переговорів, що відбувалися влітку та восени 1918 р. Так, керівниками більшовицької делегації Росії були Х. Раковський та Д. Мануїльський, які хоча номінально і були нейтральними по відношенню до Української Держави, але сама позиція більшовиків була для України загрозовою. Своє ставлення до російсько-українських відносин гетьман виявив неоднозначно, повністю дистанціювавшись на перших етапах та навіть відсторонивши на певний час офіційну делегацію Міністерства закордонних справ від переговорів [106, с. 73]. Однак згодом стало відомо, що гетьман П. Скоропадський не лише займав надзвичайно активну позицію, але і вів таємні перемовини, зокрема, з метою укріплення власних позицій та протистояння опозиції, яка частково підтримувалася більшовиками, а почасти орієнтувалася на спільні з Росією інтереси. Останнє потребувало рішучих дій ще й на тлі зростаючих терористичних загроз. Насправді більшість опозиційних сил, що орієнтувалися на більшовицьку Росію, використовували в своїй підривній діяльності виключно методи терору. Останнє засвідчує про деструктивний характер опозиційного протистояння із Урядом гетьмана П. Скоропадського та нехтування більшістю опозиційних сил устремліннями до розбудови української державності.

Лідер УНС В. Винниченко в вересні 1918 р. намагався налагодити таємні контакти із Х. Раковським та Д. Мануїльським, пропонуючи їм повалення гетьманського ладу в обмін на керівні посади та лояльність до його партії. Щоправда більшовицька делегація не дала однозначної відповіді, але ймовірніше їх завдання полягало в оцінці реального стану опозиційного руху в Україні для того, щоб використати ці аргументи під час перемовин із самим гетьманом П. Скоропадським з метою політичного тиску на нього. При цьому Д. Дорошенко був противником такого вектору зовнішніх відносин. Тому він намагався відмовити гетьмана П. Скоропадського від подальших перемовин стосовно участі більшовиків в політичному житті Української Держави. Натомість В. Винниченко та М. Шаповал готували повстання проти гетьмана [53, с. 40].

За свідченням самого П. Скоропадського, переговори з цього питання розтяглися аж на 9 днів. Гостроту боротьби за міністерські портфелі він

кваліфікував як надзвичайну. Гетьман прагнув, щоб «українські елементи були представлені в достатній кількості, але одночасно, щоб не було значного ухилу вліво, який міг би призвести до краху всієї нашої роботи». П. Скоропадський дійсно перебував у складній ситуації під тиском трьох центрів впливу: Українського національного союзу, блоку Союзу земельних власників з Протофісом і німців. Останні вимагали від нього більш виразної українізації уряду, наголошуючи, що Німеччина може навіть вивести свої війська при умові формування проросійського уряду [41, с. 121].

Українсько-білоруські стосунки звелися до розв'язання двох головних проблем: сприяти Білорусії у її прагненні домогтися міжнародного визнання і в першу чергу від Москви, оскільки тривали українсько-російські переговори, а також домовитися про кордони. Ситуація ускладнювалася тим, що, по-перше, вся територія Білорусії була окупована німцями, по-друге, Мінськ заявляв, що не визнає Брестського договору, тоді як українська дипломатія базувалася саме на його рішеннях і, по-третє, білоруські дипломати висували претензії на етнічні українські землі [105, с. 263].

Як тільки за наказом голови уряду Ф. Лизогуба Україна припинила поставки до Румунії та Бессарабії продовольчих та інших товарів, Бухарест пом'якшав і почав шукати шляхів для встановлення дипломатичних та економічних стосунків. Насамперед уряд короля Фердинанда звернувся до Німеччини і Австро-Угорщини за підтримкою, але вони не дуже переймалися проблемою. Зрештою, Київ усвідомлював, що слід розгорнути дипломатичні акції й у ноті за підписом Ф. Лизогуба і Д. Дорошенка від 5 червня відзначав, що Україна прагне мати дружні стосунки з Румунією і сподівається вирішити долю українців у Бессарабії шляхом переговорів, оскільки не визнає правомірним приєднання цих районів до Румунії. Вони нагадали, що Бессарабія понад століття перебувала у складі Російської імперії, як і Україна, і має спільну з нею історію, економічні і політичні зв'язки. Причому має певні відмінності від Молдавії, яка справді близька до Румунії [58, с. 138].

До осені 1918 року міністр сільського господарства В. Г. Колокольцов на основі доповідної записки посла Німеччини в Києві Мумма фон Шварценштайна «Про основи земельної політики на Україні» розробив принципи фермеризації українського села. Передбачалося, що протягом двох років поміщики будуть вільно продавати свої землі (не більше ніж по 27,5 гектарів в одні руки), а після цього Держбанк примусово викупить Маєтки площею понад 200 гектарів, що залишилися нереалізованими. Але на практиці законопроект не застосовувався [66, с. 19]. Новий міністр-аграрник в. Леонтович 22 жовтня 1918 року сформував вищу аграрну комісію, яка на початку грудня схвалила проект примусового відчуження землі, проте політичні події анулювали і цей проект.

За два місяці до ліквідації Гетьманату були створені передумови для реального економічного зростання: в засіках держави знаходилося 6,4 мільйона тонн зернових, 48 тисяч тонн цукру, Держбанк накопичив 4 мільярди рублів золотовалютних резервів. Зобов'язання з постачання зернових до Німеччини виявилось в принципі легко здійсненим. Адже з врожаю 1918 року обсягом в 15 млн тонн слід було вивезти всього 1/9 його частину, тобто близько 105,3 млн пудів зернових [11, с. 128].

Велика робота була проведена у сфері культури, освіти і науки: відкрито близько ста національних гімназій (крім тих п'ятдесяти, що створила УЦР), два українських університети, заснована Академія наук (хоча реально вона почала працювати при більшовиках у лютому 1919 року, коли В. П. Затонський надав їй приміщення). За підтримки гетьмана і Кабінету Міністрів засновані Національна бібліотека, Державний архів, симфонічний оркестр, Кобзарська школа, Інститут східних мов, Консульські курси при Українському товаристві економістів, поживалася робота в Академії мистецтв.

Більш обережно вівся курс на дерусифікацію шкільної освіти: у нижчих початкових школах до занять українською мовою приступили з 1 вересня (у перших – четвертих класах), а у вищих початкових (п'яті – сьомі класи) вони чи українською мовою, якщо в групах більше половини дітей були українцями, у старших класах – по можливості, а в державних школах – тільки українською

мовою (хоча він і не був оголошений державною). У школах з російською мовою навчання вводилося обов'язкове вивчення української мови та літератури, історії та географії України [28, с. 93].

У Новоросійському та Харківському університетах, Ніжинському історико-філологічному інституті відкрилися кафедри українознавства.

Якщо в 1917 році було опубліковано 747 назв українських книг, то за 1918 рік – 1085, кілька мільйонів підручників українською мовою.

Падіння Гетьманату в середині грудня припинило спроби розв'язати проблему українських земель та їх населення шляхом приєднання, а наступний уряд Директорії у складній ситуації змушений був офіційно відмовитися від претензій на українську Бессарабію в обмін на підтримку Бухарестом України. Тривалий час у центрі дипломатичних зусиль Української держави був Крим як важливий стратегічний регіон та унікальна й облаштована база Чорноморського флоту. Скориставшись невизначеною політикою Центральної Ради щодо Криму, національний кримсько-татарський рух у грудні 1917 р. на Курултаї в Бахчисараї обрав уряд, який очолили молоді діячі Ч. Челібєєв та Д. Сайдамет. Відзначимо, що населення Криму 1918 р., за даними полковника генштабу Є. Мишківського, налічувало 771 тис. осіб, з них татари становили найбільшу частку — 294 тис. (38%), росіяни — 181 тис. (23%), українці — 64 тис. (8%), німці — 57 тис. (7%).

Таким чином, геополітичне становище України, найбільшої за людським і економічним потенціалом серед новопосталих держав на просторі постімперської Росії, умови підписаного нею Брестського мирного договору та відносини з більшовицькою Росією, яка змушена була сісти за стіл переговорів з Українською Державою, забезпечували їй провідне місце серед молодих держав. Ці фактори суттєво впливали на діяльність її дипломатії і сприяли встановленню взаємовигідних стосунків та підписанню різних угод або порозуміння з Доном, Кубанню, Грузією, Білорусією, Вірменією та іншими. Основою взаємин України з ними був союз молодих держав у боротьбі за незалежність і протистояння з більшовицькою Росією, яка розгорнула процес збирання земель та відновлення імперії з центром у Москві.

3.2. Білий рух. Повстання проти гетьмана Скоропадського

Якщо оцінювати події за логікою виключно антибільшовицької боротьби, то виявиться, що протягом критичного 1918 року не було непереборних перешкод на шляху до співпраці між двома помірно консервативними, але твердо антикомуністичними центрами на території колишньої Російської імперії: режимом гетьмана Павла Скоропадського і головною твердинею білого руху Добровольчою армією [32, с. 274].

У громадській думці побутувало припущення про визнання деякої співпраці і існування дружніх відносин між Павлом Скоропадським і лідером білого руху генералом Антоном Денікіним. Ця думка стала такою поширеною протягом 1918 року, як буде показано нижче, білий уряд вважав за потрібне публічно пояснити своє ставлення до України і зробив це з єдиним наміром категорично заперечувати будь-які зв'язки з гетьманом Скоропадським.

На чому будувалося таке помилкове припущення про природу відносин між двома режимами і їх лідерами? Перш за все, гетьман Павло Скоропадський і генерал Антон Денікін були досить поважними фігурами в російському військовому істеблішменті протягом Першої світової війни. По-перше, обидва були обурені хаосом, творився на фронті під впливом революції 1917 року, і активно намагалися запобігти стрімкому розпаду армії. По-друге, один і другий покладалися на ради політичних діячів, які до революції мали подібні погляди. Все це виглядало відмінними умовами для союзу, якщо не взяти до уваги національний фактор. Однак, як в період тимчасового уряду, так і протягом російської громадянської війни, головною причиною напруженості і тривоги був посилений російський націоналізм: спроба з боку білих лідерів за будь-яку ціну зберегти «єдину і неподільну Росію» [65, с. 83]. Цей огляд політики Білого руху зосереджений на постаті Денікіна, враховуючи той факт, що засновники білого руху генерал Л. Корнілов і М. Алексєєв більше не грали ролі, що розгорнувся в цей період: Л. Корнілов загинув у березні 1918 року, а смертельно хворий М. Алексєєв лише формально очолював Білий Дім і помер 25 вересня 1918. Інші білі

центри були або слабкі, або занадто далеко розташовані, щоб істотно впливати на події в Україні [10, с. 121].

Якщо на перспективу їх політичної та економічної мети Гетьманат і Добровольча армія розглядаються як помірно консервативні анклавів періоду радикальних експериментів, то «померший» консерватизм білих, без сумніву, знаходився значно лівіше від політичного курсу гетьмана Скоропадського. Добровольча армія визнала силу законодавства, встановленого Тимчасовим урядом, і подібно останньому відмовилася використовувати монархічний принцип, як державну основу майбутньої Росії [38, с. 85].

Політично-адміністративний орган Добровольчої армії, відомий як Особлива нарада стійко наполягав на дотриманні принципу «наперед визначеності», тобто відкладення постанови головних політичних рішень, включаючи форму державного устрою, до майбутніх Всеросійських Установчих зборів. Особлива нарада складалася переважно з членів лівого крила кадетської партії, в той час офіційно відомої як партія народної свободи. Фактично, це був неафішований зв'язок генерала Денікіна з лівими лібералами, такими як Микола Астров, Софія Паніна, Василь Степанов. Цей зв'язок призвів до докорів консервативних членів всередині Білого руху про зачарованість Денікіна кадетами, його, так би мовити, перебування в «полоні Астрова». До того ж, серед військових, найближчим другом лідера білого руху був генерал Іван Романовський, якого за його виразний лівий нахил підозрювали в соціалізмі.

Потрібно не забувати, що засновники і перші лідери білого руху були так само, як і Денікін, пов'язані з російськими лібералами: генерал Алексєєв безпосередньо причетний до подій, які призвели до зречення царя, а Корнілов проводив арешт сім'ї Романових. Всі три генерали вожді білого руху були невисокого соціального походження, представляли нову еліту армії (Російський Офіцерський корпус 1917 року на 60-80% складався з різночинців, міщан і селян). Якщо вони і мали різні позиції з деяких питань, то їхні погляди не розійшлися кардинально після падіння династії Романових [62, с. 656]. Відмінності в політичних поглядах між консерваторами, подібними до Келлера,

і засновниками Добровольчої армії мають велике значення для розуміння даної теми. Велика кількість непорозумінь про цей період виникла з огляду на той факт, що білі розглядаються як монолітна опора монархізму, але насправді це був фрагментарний рух з двома найбільш важливішими центрами: Добровольчою армією і урядом в Омську на чолі з адміралом Олександром Колчаком, що перебували під впливом російських лібералів [99, с. 140].

Слід зазначити, що подібно до Особливої наради при Добровольчій армії, уряд Української держави також включав ряд видатних конституційних демократів, між ними, міністра освіти Миколи Василенка, міністра внутрішніх справ Ігоря Кістяковського та інших. Вони відрізнялися від своїх ліберальних колег у білому русі насамперед консервативними політичними поглядами, а по-друге, своїм українським походженням [88, с. 13].

Перший фактор вплинув на їх схвалення як внутрішньої програми гетьмана, так і зовнішньої (тобто пронимецької) орієнтації. Другий фактор українське походження схиляв їх до ідеї української державності або у формі федерації або навіть незалежності, ідеї, з якою а ні один кадет російського походження в уряді Денікіна не зміг би погодитись, навіть якщо деякі з них, подібно Павлу Мілюкову і барону Борису Нольде, готовий був визнати німецьку орієнтацію [25, с. 47].

Заняття кадетами-українцями постів у гетьманському уряді та подальше схвалення Київським обласним Кадетським з'їздом співпраці зі Скоропадським, призвело до розколу всередині конституційно-демократичної партії. Центральні партійні органи та менша частина Київської організації партії засудили діяльність українських колег.

Невелика група київських кадетів на знак протесту приєдналася до Національного центру, нової організації, що виникла з наміром поширити ідею відданості Антанті і курсу Добровольчої армії. Канівське відділення Національного центру взяло на себе додаткове завдання: поширювати інформацію між дипломатами про, «на їх погляд» реальний «стан справ в Україні» [95, с. 20].

Крім Національного центру, в Києві виникла низка нових російських організацій. З них найвпливовішими були: по-перше, Рада членів законодавчого органів (чотирьох Дум і Державної Ради) на чолі з колишнім царським міністром сільського господарства графом Олексієм Бобринським. Рада складалася з монархістів з пронімецькими симпатіями. А також представником промисловості, торгівлі та фінансів у суспільстві, більш відомим як Протофіс. Обидві організації підтримували гетьмана. Відомий член Протофісу, а також кадет Сергій Гутник був міністром торгівлі і промисловості в уряді Української держави.

Не важко зрозуміти готовність деяких українських землевласників, підприємців і фінансистів, а також окремих ультраконсервативних російських монархістів показати свою мовчазну або активну підтримку правління П. Скоропадського тому, що хоча, з одного боку, гетьман виступав під гаслом незалежності України, але з іншого, відновлював економічні принципи, на яких базувався старий режим. Гетьман робив кроки, на які жоден інший політичний центр на території колишньої імперії на той час не був спроможний. Для членів об'єднань, так званого правого центру, економічні інтереси передували національним, і навіть якщо деякі з них були розлючені і роздратовані стрімкою ходою українізації, вони були готові терпіти політику українізації, якщо забезпечувалася Реставрація їх бази. Деякі з них, безумовно, розглядали українізацію як тимчасове явище, яке буде скасовано після відновлення порядку. Їх головними противниками були більшовики та інші радикальні групи, включаючи українських соціалістів. Якщо поширення Хаосу було б затримано за допомогою Німеччини або незалежного, але консервативного українського уряду, вони могли б пожертвувати принципом територіальної єдності Росії [101, с. 74].

Білі лідери не відчували нічого крім презирства до так званого інтернаціоналізму великих землевласників і Протофіс, як і до германофільства. Ці тенденції, на думку Денікіна, були зрадою в чистому вигляді. У колах Добровольчої армії їх випадково називали «правими більшовиками»,

маніпуляторами, які, на думку Денікіна, були «максималістами за їх класовою метою та інтернаціоналістами у способі її досягнення». Таким чином, в очах прихильників білої ідеї всі прогетьманські росіяни в Києві були зрадниками, бо вони підтримували ідею співпраці з німцями і брали участь у становленні української державності [98, с. 47].

З нижченаведеного стане цілком очевидним, що останнє розглядалося як значно вагоміша вина, ніж німецька орієнтація. Відомо, що Денікін визнавав можливим підтримувати хороші стосунки з Донським козацтвом, незважаючи на його відкрите германофільство, тільки тому, що козаки виступали непохитними захисниками територіальної єдності Росії. Слід зазначити, що саме отаман Донського козацтва Петро Краснов постачав Добровольчу армію на той час озброєнням та обладнанням, що переправлялося німцями до Новочеркаська з Україною. З характерним сарказмом і літературною майстерністю, Краснов описав цю Угоду в своїх спогадах так: «це я, Донський отаман, беру своїми брудними руками німецькі боєприпаси, омиваю їх в ясних водах Тихого Дону і передаю їх чистенькими Добровольчій Армії». Ніяка допомога такого роду від Скоропадського не могла бути прийнята Денікіним. Підтвердження визнання української державності визначалося як головний бар'єр до будь-якого політичного або військового співробітництва: «Добровольча армія поставила перед собою завдання відновлення єдиної і неподільної Росії в межах її колишніх кордонів (за винятком етнографічної Польщі) за звільнення Росії від більшовиків і через вільне об'єднання її роз'єднаних регіонів в одну державу. Таким чином, всі зусилля деяких людей і партій відокремити той чи інший регіон, розглядаються як зрада. Через ці причини, Добровольчу армію не визнав як законну владу в Малоросії уряд гетьмана Скоропадського, який скористався підтримкою іноземної сили, ворожу Росії, для створення незалежної Української держави» [26, с. 99].

Тут слід звернути увагу на те, що гетьманський уряд насправді ніколи не виявляв ворожості до добровольчої армії. Скоропадський, наприклад, вів досить доброзичливе, приватне листування з генералом Алексєєвим в надії на

встановлення хоча б напівофіційних контактів з Добровольчою армією. Його уряд не перешкоджав діяльності неофіційного білого бюро в Києві, яке очолював генерал Ломоновський. Коли, протягом літа 1918 року, два офіцери Добровольчої армії, полковники Ряснянський і Лопуховський були затримані в Києві, останній звинувачувався в шпигунстві, Денікін направив ноту Скоропадському на їх захист, але звичайно без звернення до гетьмана як до глави держави. Скоропадський, звичайно, не дав відповіді, але затриманих офіцерів незабаром звільнили. Само собою зрозуміло, що в інтересах українського уряду потрібно бути в хороших відносинах з усіма антибільшовицькими центрами, як з Доном, Кубанню, і ця обставина відбилася в спробах встановити подібні зв'язки з добровольцями [40, с. 90].

Спільні зусилля цих центрів стали необхідністю, коли в жовтні стало зрозуміло, що Четверний союз програв війну. Під час подій Гетьман організував неофіційну зустріч з представником Київського добровольчого центру, полковником Неймироком. На цій зустрічі першій і єдиній такого роду Гетьман почав розмову з висловлення здивування, що незважаючи на безсумнівну готовність його уряду до встановлення контактів, навіть формальної відповіді від командування Добровольчої армії так і не надійшло. Вважаючи, що орієнтація України на Німеччину була причиною відчуженості Добровольчої армії, Гетьман дав слово, що ніяка угода не пов'язувала його з Берліном і, що він твердо відмежувався від Австрії. Щодо українського питання Гетьман запевнив: він бачить майбутнє України разом з Росією, але підкресливши: «Україна повинна увійти (в цей союз) як рівна з рівним на умовах Федерації». Далі він пояснював, що незалежність України у боротьбі проти більшовизму має підтримувати національний дух українців. До того ж, він сміливо заявив, що час Петербурга видавати накази минув. Наприкінці зустрічі Гетьман знову повернувся до питання німецької орієнтації Гетьманату і пояснив, що переворот здійснений німцями проти Ради у квітні 1918 року був спланований гетьманом ще раніше, що він сам робив подібну пропозицію союзникам, особисто говорив про цю справу з генералом Табуї [27, с. 119].

Зрозуміло, що ця зустріч між представником Добровольчої армії і главою Української держави, не могла мати і не дала жодних позитивних зрушень через те, що позиція гетьмана в питанні суверенітету України та її рівноправного статусу в майбутній Росії, була неприйнятна для Добровольчої армії. Лише через місяць особлива нарада виявила ознаки готовності встановити контакти з Києвом, це вже було після проголошення Декларації від 14 листопада в Федерації і призначення нового проросійського Кабінету.

Співпраця з українським урядом в даний момент стала можливою тому, що Добровольча армія розглядала події після 14 листопада в Києві (проголошення Федерації, призначення росіян на високі урядові посади), як рішення гетьмана схвалити принципи єдиної і неподільної Росії. За таке хибне розуміння своєї позиції Скоропадський проігнорував цю пропозицію Добровольчої армії. Його указ про федерацію зовсім не означав готовності української державної влади підкоритися Добровольчій армії або будь-якому іншому російському уряду на території колишньої імперії. Гетьман пропонував створити федерацію за допомогою узгоджених зусиль усіх урядів, що постали на руїнах імперії, на принципах рівності і паритету [83, с. 147].

На тому етапі ідея Федерації приймалася в Києві навіть російськими членами останнього уряду гетьмана, включаючи і тих, хто не мав ніякого бажання бачити Україну автономною, не кажучи вже про незалежність, але хто розраховував використовувати українську державу як основу для консервативної реставрації Росії. Якби вона була відновлена, то поступки національній меншині, навіть якщо це було визнання автономії, не мали б особливого значення [61, с. 212]. Російські монархісти в Києві, неважливо, чи були вони готові підтримати або трималися осторонь від планів графа Келлера, не були готові визнати верховенство Денікіна, білого лідера, чия політика підтримувала ідею скликання Установчих зборів, і який наполегливо противився підтримці монархічних гасел, хоча в його армії було багато промонархічно налаштованих офіцерів. З іншого боку, для Денікіна та інших політичних лідерів Білого руху будь-яка концесія

неросійським державним утворенням розглядалася як небезпечний прецедент, здатний завдати непоправного удару по єдності майбутньої Росії.

Внаслідок цих розбіжностей, уряд Скоропадського замість відповіді на вимоги Добровольчої армії, розіслав 22 Листопада звернення, із запрошенням до представників Дону, Кубані, Грузії та Добровольчої армії на конференцію До Києва для обговорення узгодженої боротьби проти більшовиків. Голова Особливої наради генерал Драгомиров, погоджувався на зустріч лише на умовах сформульованих Денікіним [93, с. 188]. Зокрема зустріч повинна була відбутися не в Києві, а в Катеринодарі або Сімферополі, білі вимагали, щоб грузинський уряд, через свою ворожість Добровольчій армії, було виключено зі складу учасників.

Уряд гетьмана залишив без уваги ці вимоги: згідно з власним планом він сповістив усі заздалегідь запрошені уряди, що конференція відбудеться 5 грудня в Києві. Але вона так і не була проведена, тому що місто було оточене щільним кільцем військ Директорії, а П. Скоропадський незабаром зрікся влади [85, с. 204].

З зреченням Скоропадського, слабкі зв'язки між Києвом і Катеринодаром, що з'явилися в другій половині листопада, раптово розірвалися. Навряд чи вони могли перерости в союз, навіть якби Гетьман подолав повстання Директорії. З початку громадянської війни Денікін ставився до Скоропадського з підозрою, він добре пам'ятав, що гетьман роком раніше підтримував ідею українізації армії, (тоді як Денікін був проти цього). У жовтні 1918 року, в конфіденційних переговорах Гетьманці непохитно підтримували ідею Федерації, в якій Україна повинна була стати рівноправним партнером Росії. Обмін нотами і співпраця між Добровольчою армією і гетьманатом, очевидно, базувалися на припущенні керівниками Добровольчої армії, що Скоропадський втратив свій вплив у Києві після призначення Кабінету Гербея. У будь-якому випадку це не означало зміни ставлення до гетьмана і його політичної мети [60, с. 97].

3.3. Кримське питання в українській політиці гетьмана П. Скоропадського

Місце Криму в історії, культурі, економіці та політиці України дискутують науковці, громадські та політичні діячі. Проте мало хто усвідомлює, що основне проблемне питання, з якого випливають всі інші, як і все сказане, – вигідне географічне розташування Кримського півострова. Позаяк, від геополітичного чинника залежить більшість соціальних, культурних, національно-політичних та економічних проблем. Дивлячись на історичний процес у межах сучасної України, важко не помітити, що Крим був надзвичайно важливою віссю міжнародних відносин, а тому об'єктом геополітичного зацікавлення для багатьох держав і народів. Думаю, через те в 1917-1921 рр. під час змагань за національне визволення України виникла боротьба, заснована на різноманітних історичних концепціях легалізації державних кордонів (М. Грушевський, В. Липинський) – «Кримське питання», (точніше - проблема територіальної приналежності до Криму) була особливо серйозною. З однієї точки зору, півострів «логічно» влився в адміністративно-територіальний устрій молодій Українській Державі, чому сприяли кліматичні умови, географічне положення та навіть частка українців, які тут живуть. З іншої точки зору, за 130 років до революції 1917 року, Крим став важливою військовою та комерційною базою для геополітичних інтересів Росії, а наступники стратегії вважали півострів невід'ємною частиною Росії та російського народу. При цьому професор Гарвардського університету Роман Шпорлюк зазначає, що з часів «завоювання Півдня», завоювання Чорноморського узбережжя та Криму, будівництва в Одесі та Севастополі сприймалося в російській національній свідомості у світлі імперських воєн та військової величі, а от у свідомості українців, навпаки, історія цих країв почалася на кілька століть раніше, і це також історія розвитку народів, воєн націй і освоєння території народом [7, с. 43].

Як відомо, уряд Центральної Ради України був дуже непослідовним стосовно територіальної приналежності Криму. Проблеми визначення державних кордонів України, що виникли з часу створення цього національно-

політичного органу, виробили в його лідерів дуже тонкий підхід до «кримського питання». Так, на Всеукраїнському національному конгресі в Києві 1917 р. було прочитано нарис «Права національних меншин» Федора Матушевського, одного з головних діячів ЦР, в якому було розглянуто проблематику національних меншин та їх прав, а також «що таке Україна і чого ми для неї добиваємося» [9, с. 70]. А потім, в контексті боротьби України за національно-територіальну автономію, сказано: «Україною ми називаємо край, заселений поспіль нашим українським народом; край, в склад якого входить вісім губернь: Київська, Волинська, Подільська, Полтавська, Харківська, Катеринославська, Херсонська та Чернігівська...» [92, с. 150]. Натомість, за колишнім адміністративним поділом колишньої Російської імперії, Ф. Матушевський відібрав до України лише 3 повіти від Таврійської губернії – Бердянський, Дніпровський та Мелітопольський [96, с. 191]. Підсумком виявилось, що сам Крим, розташований у Сімферопольському, Євпаторійському, Перекопському, Ялтинському та Феодосійському повітах Таврійської губернії, на погляд Матушевського та інших доповідачів Національного конгресу, не був етнічною територією українців [59, с. 6].

Слід зазначити, що етнографічний принцип розмежування України, підтримуваний головою ЦР Михайлом Грушевським у 1917 р., сильно підрвав політичну силу українського національного руху. Етнографічний принцип більшовиків при визначенні території України підлягав маніпуляціям і затягуванням переговорів про визнання Української держави як такої. Проте Грушевський та його прихильники не включили Кримський півострів до території проголошеної (III Універсал), незалежної (IV Універсал) Української Народної Республіки, хоча уряд (Генеральний секретаріат) у фіналі співпрацював із політичними силами Криму у питанні розмежування областей.

Зазначимо, що з лютого 1918 року керівники УНР та її нового уряду – Ради Народних Міністрів (РНМ) йшли до Криму вже дещо з іншим курсом. Відповідно до Брестських угод з країнами Четвертного союзу (27 січня 1918 р.) і укладеного 3 березня 1918 р. договору з РСФРР, українські послы намагалися

вирішити «кримське питання» з російською стороною на свою користь. Про це йшлося в 1918 р. 14 лютого РНМ УНР, де було проголошено, що РРФСР повинна дозволити Криму залишитися під українським впливом. Крім того, більшовикам належало зіткнутися з фактом, що «Весь флот (також і торговельний) на Чорному морі належить тільки Україні». З іншого боку, закон про новий адміністративно-територіальний поділ УНР 1918 р. 6 березня, зазначав що Крим не вважається територією їх держави [30, с. 118].

Цілком очевидно, що однією з обставин, яку молода Українська Держава не могла не враховувати, був кримськотатарський революційний рух. 1917 р. у березні був утворений мусульманський виконавчий комітет на чолі з 32-річним Челебі Челебієвим, який активно шукав співпраці з ЦР. 1917 р. у липні створена «Міллі Фірка» (Національна партія), ідеологічно заснована на загальнотурецьких засадах. Ця партія на основі гарантій недоторканності Криму, організувала Установчі збори кримських татар. Були прийняті основи кримського права, а кримськотатарський національний уряд засновано на чолі з Челебі Челебієвим. Під час більшовицької окупації наприкінці 1917 — початку 1918 рр. цей уряд було повалено, а його лідер убитий. Інший кримськотатарський політик Д. Сейдамет емігрував до Туреччини, де шукав підтримки турецької влади у державних відносинах у Криму, але був заблокований представництвом М. Левитського в Україні і зазнав дипломатичної невдачі [77, с. 34].

Тим часом українські солдати на чолі з полковником Петром Болбочаном за підтримки (а іноді і ні) німецьких та австрійських військ розпочали вигнання більшовиків з України та Криму, яке завершилося в 1918 р. 20-х числах квітня. Німецьке керівництво не хотіло передати Крим під юрисдикцію українського уряду, тому Болбочан був змушений залишитись у північних повітах Таврійської губернії. Водночас відбулася ротація українського уряду на найвищому рівні, а з втручанням німецького фактора замість Центральної Ради, в Україні почалося правління гетьмана Павла Скоропадського.

Слід відзначити наполегливість гетьманського уряду щодо «кримського питання». Фактично всі офіційні верстви Гетьманщини від початку

висловлювали думку про необхідність однозначної внутрішньої та зовнішньої політики щодо питання приєднання Кримського півострова до Української Держави. У той момент, коли Павло Скоропадський намагався домовитися з німецьким керівництвом, у Міністерстві закордонних справ проходила нарада з кримського питання (16 травня 1918 р.). Серед багатьох інших виступаючих найсерйозніший аргумент навів професор права Ігор Кістяківський: «Без Криму Україна буде відкинена на схід і північ в обняття Москви... Самостійність в такому випадку ілюзорична. Що до народностей, що заселяють Крим, то принцип самовизначення націй мусить мати розумні межі» [104, с. 84].

29 травня 1918 Гетьман вислухав відомого українського знавця геополітики та теоретика початку XX ст. і періоду під час Першої світової війни Дмитра Донцова, котрий отримав від П. Скоропадського можливість очолити Українське телеграфне агентство (УТА), якому було покладено ряд важливих державних функцій (зокрема, ідеологія та контррозвідка). Донцов, як він писав у своєму київському щоденнику, скаржився щодо німецького керівництва під час зустрічі, давши Гетьману одну зі своїх статей «про справу Криму» («який німці збираються відкрити від України») [54, с. 87].

Наступного дня посли Німеччини та Австрії в Києві були офіційно проінформовані про позицію українського уряду щодо Криму. Міністр закордонних справ Української Держави Дмитро Дорошенко заявив Центральним країнам, що «кримське питання» можна вирішити, надавши півострову автономію. Німецьке керівництво зупинилося на політиці, яка обмежувала такі наміри, і почала грати на «кримському державному проекті», сформувавши спочатку уряд Д. Сейдамета, а потім уряд М. Сулькевича. У відповідь на ці дії Рада Міністрів, зокрема через Міністерство державних фінансів Української Держави, у середині серпня оголосила економічну блокаду Криму [100, с. 189].

Влітку українські дипломати були змушені обговорювати «кримське питання» з Росією. 1918 р. розпочаті в травні переговори з РРФСР, Росія явно відклала, і однією з «перешкод» стало питання про державно-територіальну

приналежність Криму. На початку червня уряд доручив президенту УТА Донцову підготувати нарис про політичні кордони України, особливо на Кримському півострові. Як зазначав у своїх щоденниках Д. Донцов 7 червня. він «мав реферат на Політичній Комісії нашої мирової делегації – про політичні границі України. Головні напрямні: старатися відділити від Росії і визнати як самостійні держави всі її «окраїни». Крим – інтегральна частина України, без політичного самовизначення». Росія відклала переговори, заявивши, що Українська Народна Республіка покинула Крим у тексті III Універсалу [39, с. 69].

Донцов знову точно охарактеризував усю хибність заяв російської мирної делегації 1918 року та короткозорість українських політиків центрально-радянського періоду з точки зору геополітичної доцільності [13]. «В Міністерстві Закордонних Справ пропонують мені zorganizувати товариство охорони Криму, як інтегральної частини української держави, – записав він у щоденнику 19 червня 1918 р., – Надумалися! Коли я вперше прибувши до Києва, порушив цю справу в нашій пресі, трактуючи Крим як невіддільну частину України, многи кивали головами на це, як на недемократичну єресь. Як на них – повинен був Крим мати право самоозначення. А коли б, виконуючи це право, він віддав би весь півострів, що прилягав до України, з усіма його базами, портами і твердинями, в руки якоїсь ворожої нам держави, – тим гірше для нас. Демократичні засади святі! Віват юстіція, переат Україна! При нагоді мушу поговорити про це з Дорошенком». Слова сучасника Гетьманату Д. Донцова про геополітичне значення Кримського півострова точно відповідають висновкам сучасних дослідників. Ярослав Дашкевич відзначив, що «Крим зі своїми мізерними економічними і людськими ресурсами не здатний відігравати будь-яку самостійну політичну роль (так було майже завжди), але в руках держави імперського гатунку перетворюється в півострівну дуже небезпечну для оточення збройну базу з великим стратегічним значенням» [42, с. 85].

Звісно, молода Українська Держава не могла погодитися на формування в Криму іноземного військово-стратегічного буфера. Тому Скоропадський вимагав від німецького керівництва віддати Кримський півострів під

юрисдикцію Гетьманату. Здається, в 1918 році вона отримала принципову угоду в середині червня. Принаймні свідчення Д. Донцова про зустріч з гетьманом 20 червня дають підстави так говорити. «Що відноситься до Криму, то справа, на думку гетьмана, стоїть добре», – занотував тоді у свій щоденник Д. Донцов [13, с. 97]. Далі йшли слова П. Скоропадського: «Я, знаєте... поставив німцям ультимат; я сказав, що просто піду геть, як з Кримом не буде так, як ми хочемо. Німці кажуть, що мусять тепер кокетувати з більшовиками. Тому не хочуть дати нам Криму. Тому видумують всяких Сулькевичів, кримських міністрів. Але як прийде час, Крим віддадуть нам» [20, с. 175].

Відтоді німецьке керівництво обрала посередницьку позицію для вирішення територіальної приналежності Криму: між претензіями українського уряду, кримського руху та більшовиками. За цих умов Українській Державі вдалося продовжити економічну блокаду півострова, що врешті дало свої плоди: регіональна влада Криму виявила готовність до переговорів і навіть автономного приєднання Криму до Української Держави [14, с. 386]. Однак згодом з'ясувалося, що офіційна позиція, озвучена за посередництва німців, була лише черговою політичною брехнею з боку Криму. Прибувши до Києва наприкінці вересня 1918 р., його представники свідомо уникали питань політичного змісту. Тож у відповідь на цю «бездіяльність», продовжуючи політику «митної війни», Українська Держава заявила, що хоче знати позицію основних національних груп у Кримі. Останні прийшли до Києва у складі: Т. Рапп і А. Нефф - від німецьких переселенців, Ю. Везіров та А. Озенбашля - від кримських татар. Згодом на спільному засіданні делегацій, українська сторона запропонувала проект включення Криму до складу Української Держави. Проект передбачав широку культурну та політичну автономію Криму з чітким розподілом повноважень: ті, що підпорядковані національній юрисдикції, і ті, які делегували автономію. Проте модель автономії, яку Гетьманат запропонував кримській делегації, була не дуже привабливою. Після тривалих дискусій у 1918 р. 12 жовтня Крим погодився на київський проект за умови створення відділів із кримських питань при українському міністерстві фінансів, закордонних і

військових справ та введення спеціальної посади, кримського представника, державного секретаря при гетьмані, право голосувати в Раді Міністрів відповідно до своїх повноважень [5, с. 254].

Тепер ця комбінація, схоже, була схвалена німецькою владою. Представники німецької меншини в Криму першими погодилися прийняти попередню угоду та погодилися передати Чорноморський флот із Севастополем Українській Державі. Нарешті, попередню угоду ратифікувала кримська сторона. «Митна війна» була припинена. Проте, як відомо, у 1918 р. в середині листопада влада в Криму перейшла до проросійського кабінету, і невдовзі висадилися солдати генерала А. Денікіна [11, с. 130].

З розпадом Гетьманату в грудні 1918 р. вирішення «кримського питання» стало для України майже безнадійним, оскільки військовий уряд не міг розраховувати на підтримку місцевого населення, військово-політичний тиск більшовиків та білогвардійців був надто сильним. [29, с. 150].

Отже, зрештою, можна стверджувати, що питання територіального приєднання Криму до Української Держави мало реальну можливість вирішитись гетьманським правлінням. Для цього він мав принципову позицію щодо державної та територіальної належності півострова до України, а також реальні важелі політичного, військового та економічного впливу, досвідчений дипломатичний корпус, знавців міжнародного права та геополітики.

Українська Держава 1918 р., знаходячись у міжнародній ізоляції, вирішувала питання проходу оточення та встановлення дипломатичних контактів з державами ближнього зарубіжжя. Для цього необхідно було розв'язати багато задач, передусім, – утворення міністерства закордонних справ та формування кадрів даного відомства.

Гетьман П. Скоропадський осмислював значення якнайшвидшого укладення угоди з Доном, набуття вірного союзника у протистоянні з більшовицькою Москвою і намагання зменшити залежність від Німеччини. Отже, гетьман довірив персонально міністрові Д. Дорошенку, разом з С. Шелухиним і О. Палтовим очолити перемови з делегацією Дона генерала О.

Черячукіна. Угоду було підписано й укладено в Києві 8 серпня 1918 р. У ній передусім наголошувалося, що «обидві держави визнають себе взаємно незалежними й суверенними».

Крім України, в 1918 році на Крим зазіхали Німеччина, більшовицька Росія, російські білогвардійці і навіть Османська імперія. Зацікавленість у півострові виявляла Франція, яка очікувала вслід за перемогою у Першій світовій наростити тут свій авторитет. Окрім того, частка тутешніх дипломатичних сил бажала самостійності Криму (якнайменше, тимчасової), а татари бажали реалізувати сценарій демократичної мусульманської республіки.

Лад Павла Скоропадського не хотів повторювати помилок своїх попередників і від самого початку узяв зважливий курс на приєднання Криму. Вже через тиждень вслід за гетьманським переворотом, 7 травня 1918 року Радою Міністрів Українською Державою ухвалено «обратить особое внимание на необходимость присоединения Крыма к Украине» і позитивно віднеслася до ініціативи Гетьмана налагодити переговори із німцями з даного питання.

А доки німецьке правління сумнівалося «чий Крим», українське МЗС почало завзяту пропаганду на півострові. Відомство фінансувало видавництво трьох проукраїнських газет, функціонування українських спілок у Криму і спеціального «Комітету Степової України». Офіційний Київ відразу засвідчив, що проблема належності півострова вважається «закритою»: телеграми до Сулеймана Сулькевича надсилали українською мовою. І апелювали до нього не як до голови Кримського крайового уряду, а як до українського губернського старости.

Падіння Гетьманату в середині грудня анулювало намагання розв'язати питання українських земель та їх заселення шляхом приєднання, а прийдешній уряд Директорії у заплутаній ситуації вимушений був офіційно відректися від претендування на українську Бессарабію у заміन на допомогу Бухарестом Україні.

РОЗДІЛ 4.

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ З ІСТОРІЇ. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ У ШКОЛІ

Україна переживає нелегкий період болючих викликів та небезпек і, одночасно, величезних можливостей розвитку, нових досягнень у різноманітних галузях життєдіяльності суспільства, а саме – дипломатичній, громадській, економічній. За подібних умов теперішня українська школа стає вагомою ланкою у формуванні активних, свідомих, високоморальних громадян. Школа є місцем, де відбувається формування національної свідомості, індивідуальної відповідальності за долю України, усвідомлення власного призначення у національному та культурному відродженні України. Тому нині учнівській молоді варто осмислити нові підходи та напрями здійснення національно-патріотичного розвитку як найпершої якості громадянина-патріота [89, с. 75].

Уроки історії в сьогоденній школі є не лише прийомом навчання, але мають колосальну вагомість у контексті національно-патріотичного виховання, бо є способом формування історичної пам'яті, національної ідентифікації, притягнення до скарбниці національної та світової цивілізації. Система національно-патріотичного виховання в загальному ґрунтується на вивченні історії визвольної боротьби українського народу за державну незалежність [102, с. 40].

На прикладах вивчення у шкільній програмі теми «Зовнішньополітичний курс української держави гетьмана П. Скоропадського» покажемо запровадження загальних та історичних компетентностей, зокрема навичок та умінь діяльності учнів із історичними джерелами. При цьому мають виникати та удосконалюватися просторова, хронологічна, інформаційна, аксіологічна та мовленнєва компетентності як складові історичної компетентності школяра, а отже і як прийоми національно-патріотичного виховання.

Один із найважливіших факторів вивчення історії у школі є мотивація до вивчення історії свого народу. Розглянемо детальніше які мотиви вивчення історії існують на схемі (Додаток Б).

Так як дана тема вивчається у старших класах, то уроки доречно проводити у формах конференції, круглого столу чи диспутів. У таких формах навчальної діяльності учні якнайкраще зможуть продемонструвати навички своєї роботи з джерельною базою. У ході роботи над джерелами доцільно запропонувати учням скласти порівняльну характеристику думок на дану тему. Форми уроків історії можуть бути як традиційними, так і нетрадиційними (Додаток В). Проте, я вважаю, що саме на нетрадиційних уроках інформація, події, дати запам'ятовуються школярам найкраще.

В час коли Україна знаходиться у важкій політичній ситуації, випускнику школи необхідно розуміти, який вплив мала ідеології того чи іншого часу на свідомість суспільства, що стало одним із мотивів непорозумінь між заходом та сходом України. При складанні подібної характеристики школярі учаться формулювати особисту думку із приводу розгляду джерельної бази, її класифікації та узагальнення. У школярів виробляється критичне мислення, вміння толерантно вести суперечку, вільно та чітко виражати особисту думку та відстоювати позицію. Усі перелічені уміння являються властивостями формування історичної компетентності [76, с. 95].

На опрацювання програмового матеріалу, яке торкається історії України у період української держави П. Скоропадського у 10 класі відводиться 5 годин. Безсумнівно, такої кількості уроків замало для вичерпного опрацювання досить обширного матеріалу, але й протягом цього часу, застосовуючи різноманітні форми проведення уроків та методологічні прийоми, учитель може добитися високих результатів стосовно знань учнів у контексті національно-патріотичного виховання.

Головним та активним предметом процесу навчання та виховання на уроках є учень. Тому опрацювання теми має бути зорієнтованим на визначену індивідуальність школяра, його вік та ступінь сформованості історичних знань,

умінь, навиків. Учні старших класів хочуть не нагромадження базису історичних знань, а їх свідомого розуміння та осмислення, встановлення логічних зв'язків між історичними фактами та сьогоденням.

Дослідження історичних постатей не лише допомагає пізнанню історії, а і позначається на формуванні індивідуума учня. Плідність та якість цього впливу залежить від вчителя. Розв'язати це питання йому допоможе знання оптимальних форм та методів навчання, використання яких допомагатиме формуванню особливого уміння – характеризувати та оцінювати історичні постаті. Під час цієї діяльності можуть використовуватись такі форми навчання: уроки, семінари, екскурсії (в шкільний, краєзнавчий, художній музей, картинну галерею), перегляд науково-документального чи художнього фільму, а також їх обговорення (саме перегляд фільму про Павла Скоропадського я використовую у конспекті уроку (Додаток Е)); курси за вибором та факультативи, консультації, конференції, самоосвітня робота. Однак вирішальною формою навчання залишається урок. При ньому будь-яка форма навчання може бути як цілком присвячена визначній постаті так і певний епізод заняття. Зокрема, у курсі історії України (10 кл.) вивченню особи Павла Скоропадського може бути відведений окремий урок, а може це вивчення здійснюватись під час розгляду внутрішньополітичних та зовнішньополітичних реформ Української Держави за П. Скоропадського. Вибір відбувається учителем відповідно до специфіки теми та навчально-методичного забезпечення на власний розсуд педагога [76, с. 30].

Також, я вважаю, що важливим завданням вчителя є завдання викликати в учня інтерес до предмету історії, якщо учень зацікавлений, він охоче сприймає інформацію яку надає вчитель, і з не меншим задоволенням, і самостійно вивчає тему. Основні фактори розвитку в учнів пізнавального інтересу до історії вважаю доцільним зобразити схематично (Додаток Г). Проблема інтересу – одна з найважливіших під час вивчення історії. Це вибіркова спрямованість особистості, її прагнення до пізнання об'єкту або явища, до оволодіння тим чи іншим видом діяльності. Педагогу необхідно схарактеризувати основні фактори, що впливають на формування інтересу школярів. Адже організаційні чинники

формування пізнавального інтересу визначають методи, прийоми та засоби навчання історії [82, с. 91].

Історія будь-якої події позначається двома параметрами: часом та простором. Отже, робота із картами на уроках історії, винятково в старших класах, має займати не посліднє місце. Карти є повноцінними джерелами інформування. Правильна робота із картою дозволить добитись навчальної мети при опрацюванні теми досить швидше та простіше.

Вкрай вагомою для вдалого вивчення історії, а ще для становлення особистості, є формування хронологічної компетентності. Ця компетентність є доволі вузької спеціалізації. Фактично, при вивченні будь-якої іншої навчальної дисципліни хронологічну компетентність використовувати та реалізувати важко. Тільки на уроках історії установлюється часовий простір, вирізняються епохи та зіставляються дати із подіями. При формуванні хронологічної компетентності значимим є розвиток умінь відтворювати послідовність подій, надавати характеристику часовим межам у яких виникала подія, розглядати діяльність історичних організацій чи окремих політичних діячів у хронології тодішнього часу.

Для успішного формування інформаційної компетентності, та розвитку творчих потенціалів школярів, урок можна провести у формі конференцій, диспутів, засідань круглих столів, дискусійних клубів. При таких формах діяльності учень може показати свої уміння опрацювання інформації у формі стислого огляду джерел із даної теми, доповіді чи есе, порівняльної характеристики відмінних переконань на історичну тему, характеристики особистостей історичних постатей тощо [89, с. 62].

Доцільним буде виконання завдання, що потребує висловлення власного ставлення до подій, фактів або явищ. Учня пропонується дати власну характеристику, сформулювати власне ставлення, прокоментувати подію чи явище, дати характеристику особи чи її діяльності. Для цього використовується методика «Відкритий мікрофон».

Перспективною для старшої школи представляється проєктна діяльність учнів з оволодіння оперативними знаннями в ході соціалізації. Це доволі сучасний вид роботи для школярів, однак на жаль, поки що не здобув належного використання ні в початковій, ні в основній школах.

Тим не менш, у старшій школі об'єми навчального матеріалу, високі вимоги до випускників і вчителю, підштовхують педагога до пошуку інноваційних форм діяльності, інтерактивних методів, в тому числі і до застосування проєктів [94, с. 175].

Даний вид діяльності багатofункціональний більшою мірою, ніж багато інших. Хоча, як і інші, має ряд недоліків. Між тим, перерахування достоїнств і недоліків залишимо за рамками даної роботи. Проєкт змушує учня виявити розумові спосібності, моральні та комунікативні якості, продемонструвати ступінь володіння знаннями і загально навчальних вмінь, цілепокладання, спосібність до самоосвіти та самоорганізації.

Велике значення приділяється використанні комп'ютера на уроках історії. На уроці історії доречніше використовувати його при сприйманні й засвоєнні вихованцями нового навчального матеріалу, закріпленні отриманих знань і на уроці контролю. Інформаційні технології на уроках історії можемо застосовувати в наступних різновидах:

1. Найпоширеніший вид – мультимедійні презентації. Підготовка презентацій є серйозним, творчим процесом, кожна деталь якого повинна бути продумана і осмислена з точки зору сприйняття учня. Програма Power Point надає можливість застосовувати на уроках карту, малюнки, портрети історичних діячів, відео фрагменти, діаграми.

2. Крім мультимедійних презентацій на уроці варто послуговуватися флеш-фільмами. Вони допускають наочний перегляд тієї чи іншої події, почути своє відношення, заринути в епоху, наочно уявити те, як відбувалися події. Найбільше корисні флеш-фільми на уроках історії при опрацюванні військових битв, бо вони наочно дозволяють учням дізнатися розташування сил противників перед битвою, хід боїв та їх підсумки. Просто на словах або умовно

крейдою на дошці це намалювати вкрай важко і не дасть комплексного розуміння події, яка відбувається.

3. Наступний вид застосування інформаційних технологій на уроці історії – це мультимедійні карти. Діти отримують можливість малювати на карті; розташовувати і переміщати написи, завчасно підготовлені учителем; робити позначення; демонструвати стрілочками напрями переміщення військ і т.д.

4. Для більш вичерпного засвоєння матеріалу і контролю знань можна застосовувати всякого роду тестування (в конспекті уроку я використовую тестування (Додаток Д)) і тренажери. Тести можуть бути у вигляді завдань і декількох відповідей, з яких необхідно вибрати правильний. Вони можуть бути представлені у виді малюнків, зображень, фотографій.

5. У позакласній роботі та на уроці узагальнення, систематизації знань, умінь і навичок доцільно використовувати різноманітні вікторини [102, с. 27].

За бажанням школярів учитель може використовувати різноманітні види вікторин, вони роблять урок емоційнонасиченим, захопливим і допомагають реалізувати ключову мету – усвідомленого засвоєння навчального матеріалу в ході практичної діяльності, що дає оптимальні результати і допомагає міцному засвоєнню і закріпленню вивченого.

6. Інколи цікаво попрацювати з кросвордами на уроці.

Частіше робота з кросвордом відбувається на дошці, оскільки ця робота є ефективнішою, оскільки учні беруть безпосередню участь у цій діяльності.

Улюбленим заняттям учнів є пазли на історичну тематику. Такий вид роботи дає можливість учням ознайомитися з творами мистецтва, архітектури, скульптури.

Звичайно, не варто чекати, що робота з комп'ютером одразу покращить результати навчання учнів, але дослідження показують, що учні все більше цікавляться тим, що відбувається в класі. Вони активно обговорюють нові теми, намагаються брати участь у роботі, швидше запам'ятовують матеріал.

Таким чином, використання ІКТ сприяє забезпеченню стійкої мотивації учнів до здобуття знань та підвищенню їх пізнавальної активності. Ці

спостереження також стосуються нових комп'ютерних технологій загалом [102, с. 165].

Ще одним дуже актуальним на сьогодні явищем в освітньому процесі є дистанційне навчання. У відповідь на поширення нових епідемічних загроз Google розширив безкоштовне використання Hangouts Meet на Google Suite for Education. За допомогою цих гаджетів вчитель може записувати свій відеоурок, зберігати його на Google Drive та ділитися ним у Google Classroom.

За допомогою GoogleПрезентації (Google Presentations) вчитель може створювати й редагувати презентації, ділитися ними та працювати з іншими одночасно.

Google Forms – це онлайн-сервіс для створення форм зворотного зв'язку, онлайн-тестів та опитувань.

КАНООТ – це платформа для створення вікторин, тестів та навчальних ігор. На сервісі можна перевірити знання учнів.

ClassDojo — це простий інструмент для оцінки ефективності роботи класу в режимі реального часу. Ідея сервісу полягає в тому, щоб допомогти вчителям швидко та легко оцінити уроки та домашні завдання учнів, рівень предмета. Вчитель має зареєструватися в ClassDojo як викладач (який створюватиме значки, ставитиме цілі, збирати статистику та надсилати групові електронні листи); як учень реєструються діти (кому надсилається персональний код для доступу до вашого профілю); і як батьки (маючи доступ до профілю дитини).

LearningApps.org — це служба, розроблена для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів. Ці модулі можна використовувати безпосередньо як навчальні ресурси або для самостійного навчання.

Провести сучасний урок, використовуючи різноманітні підходи до навчання, не є легкою справою. Мало мати необхідні знання, потрібно володіти ще й педагогічною майстерністю. Адже такий урок повинен бути демократичним, проводитися разом з учнями, вчити їх творчо здобувати знання.

Учень повинен розуміти, що він робить на уроці і для чого йому це потрібно. Учень не повинен боятися висловлювати власну думку, навіть якщо вона не співпадає з думкою вчителя. На уроці не має бути нудно. Учень повинен почувати себе впевнено, вільно. Кожен урок не тільки вчить, але ще й виховує. формує людину, громадянина, особистість.

На уроках історії, незважаючи на сформованість знань з предмета, відбувається виховання патріотизму, гідності та честі, формування громадянської свідомості про загальнолюдські та національні принципи. Принципи демократії, ідеали добра, справедливості та гуманізму підтверджуються історичними прикладами при вивченні програмного матеріалу з історії.

На уроці історії вчитель має усвідомити учнями поняття патріотизму, національної гордості, спільних інтересів усіх етнічних народів, що населяють територію України, з питань державного будівництва та економічного зростання.

Заняття з історії мають формувати зародки моральної, правової, художньо-естетичної, духовної культури особистості, розвивати принципи міжнаціональної та міжрасової толерантності. При цьому необхідно максимально використовувати потенціал творчих здібностей та активної пізнавальної діяльності учнів.

Історичні джерела потрібно максимально використовувати на уроці, щоб учні побачили нерозривність історичних знань з життям, що усі історичні події – це життя і доля простих людей, які активно діяли, вірили в ідеали та віддали своє життя заради Батьківщини.

ВИСНОВКИ

Таким чином, спроба консервативних політичних сил стабілізувати ситуацію в Україні шляхом встановлення авторитарної форми правління зазнала невдачі. Деякі успіхи П. Скоропадського та його однодумців у галузі освіти, економіки та міжнародних відносин не змогли кардинально змінити ситуацію на краще. Складний клубок внутрішніх і зовнішніх протиріч був гетьманові не під силу.

Головним напрямом зовнішньої політики Гетьманату були активні відносини з Центральними державами. У Берліні з державними візитами побували прем'єр-міністр і гетьман. Німеччина погодилася розвивати взаємну торгівлю, надати Україні кредит, допомагати вирішувати територіальні суперечки з Росією, визнати Крим автономною частиною Української держави.

Основними причинами падіння гетьманщини були:

- залежність стабільності держави від австро-німецьких збройних сил;
- відсутність великої боєздатної регулярної української національної армії;
- відновлення старих порядків та відродження архаїчних форм організації суспільного життя;
- посилення впливу російських консервативних кіл у державній лінії гетьмана;
- вузька соціальна база;
- підпорядкування соціально-економічної політики інтересам панівних класів та окупаційної влади;
- зростання напруженості в суспільстві та формування організованої опозиції.

Поряд з уже згаданими помилками та прорахунками, гетьманська держава справилась дуже добре з рядом інших питань. Це стосується економіки, науки, культури та зовнішніх відносин.

Гетьману вдалося сформувати кабінет міністрів на чолі з Федором Лизогубом – головою Полтавської губернії, міністром закордонних справ – Дмитром Дорошенком (історик, який під час Першої світової війни був генерал-губернатором Галичини і Буковини, а згодом членом Центральної Ради), міністром освіти і мистецтв – курсантом Миколою Василенком, міністерство юстиції очолив син етнографа П. Чубинського, професор криміналістики Харківського університету М. Чубинський.

Одним із головних завдань гетьманського уряду була боротьба за міжнародне визнання Української держави. Найважливішими напрямками зовнішньої політики були:

- союз із Німеччиною, з якою були встановлені дипломатичні відносини;
- встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами; у період гетьманату Україну визнали 30 країн, а 10 із них мали свої представництва в Києві; Україна мала своїх представників у 23 країнах;
- підписання мирного договору з радянською Росією (12 червня 1918 р.);
- дипломатична боротьба з Австро-Угорщиною, що намагалася анексувати (захопити) східно-галицькі землі та Холмщину;
- було встановлено політичні та економічні відносини з Кримом, Доном, Кубанню.

Але Антанта, орієнтуючись на відновлення «єдиної і неділимої» Росії, не визнала Гетьманську державу.

Здобутками Гетьманщини П. Скоропадського були:

1. Відновлення права приватної власності та вільного підприємництва.
2. Створення діючого апарату управління, набуття досвіду організації державної служби. Реформувати вищу судову систему в особі Сенату штату. Створення нових правоохоронних органів – Державної безпеки, які поєднували функції поліції та жандармерії.
3. Налагодження нормального грошового обігу, удосконалення грошової системи (українська валюта забезпечувалася природними ресурсами і переважно

цукром); формування державного бюджету, відкриття українських банків, корпорацій та фондових бірж та ін.

4. Організація чіткої прикордонної та митної служби.

5. Прийнято закон про загальну військову службу та складено план організації армії, яка мала б налічувати понад 300 тис. осіб. (8 армійських корпусів). Створення навчальних центрів для армії (Військова академія, 4 школи курсантів: 2 школи офіцерів піхоти та одна кавалерійська, артилерійська та технічна служба). Розпочався розвиток ВМС України. Практичні кроки щодо відновлення козацьких традицій, утворення Українського Вільного козацтва, яке б стало своєрідним військовим резервом.

6. Визнання де-юре та фактичного суверенітету Української Держави майже двома десятками країн. Підписання прелімінарного (прелімінарного) мирного договору з Росією, за яким Радянська Росія офіційно визнавала Українську державу. Була встановлена лінія розмежування, розвивалися ділові стосунки. Переговори з Кримом, який став би автономною частиною України, і Румунією в Бессарабії. Створення дуже розгалуженої мережі українських державних посольств, генеральних консульств, консульств та консульств у більш ніж 20 країнах світу.

Гетьман продовжив і розширив торговельно-економічні відносини з Центральними державами. Україна мала експортувати 1/3 урожаю й 1/3 металопродукції, 10 % цукру та ін. За це отримувала позику на 1 млрд марок, постачання сільськогосподарської техніки та промислового устаткування.

Гетьманський уряд доклав багато зусиль, щоб до складу Української держави включити Південну та Північну Бессарабію, які окупувала Румунія, а також Холмщину й Підляшшя, проти чого активно виступали польські організації. Український уряд вів активні перемовини з урядом Кубанського краю, який прагнув об'єднання з Україною. На перешкоді цьому стали більшовики й генерал А. Денікін. Для боротьби з ними гетьманська Україна надавала кубанському уряду велику кількість зброї, боєприпасів, амуніції, готувала десантування Запорозької дивізії через Азовське море на Кубань.

Револуція в Німеччині та розпад Австро-Угорщини змусили П. Скоропадського 14 листопада 1918 р. переорієнтувати зовнішню політику на співпрацю з Антантою та її союзником — білогвардійською Росією. Гетьман навіть заявив про встановлення федерації з майбутньою небільшовицькою Росією.

Таким чином, гетьманський переворот був спробою консервативних політичних сил погасити полум'я революції, придушити радикальні соціальні настрої, провести владу та толерантні реформи, щоб навести суспільне життя у русло законності та закріпити приватну власність «як основи культури і цивілізація». Як бачимо, у гетьманській діяльності П. Скоропадського були здобутки і невдачі. Зазначимо, що у своєму «Акті федерації з небільшовицькою Росією» гетьман висвітлив основні досягнення на шляху державотворення, оскільки цей «акт» фактично означав офіційне скасування державної незалежності України.

При використанні матеріалів дослідження у навчально-виховному процесі потрібно враховувати психологічні та вікові особливості характеру та інтелектуального сприйняття учнями складних подій минулого. На уроках історії, незважаючи на сформованість знань з предмета, відбувається виховання патріотизму, гідності та честі, формування громадянської свідомості про загальнолюдські та національні принципи. Принципи демократії, ідеали добра, справедливості та гуманізму підтверджуються історичними прикладами при вивченні програмного матеріалу з історії. Учні можуть працювати з історичними джерелами, в яких є матеріали про зовнішню політику; картами, на котрих подано територію Української Держави станом на 1918 р. і лініями кордонів із сусідніми державами чи державними утвореннями; заповнити ментальну карту, яка допоможе їм узагальнити вивчену інформацію щодо міжнародних взаємин. Крім того, запропоновані такі цікаві методи, як «Рольова гра», «Мозковий штурм», які можна використати при вивченні політики Гетьманату і розвиваючи логічні, мовленнєві, аксіологічні компетенції в учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Збірники документів, опубліковані документи

1. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917– 1939. Збірник документів та матеріалів. Київ: Наукова думка, 1979. 558 с.
2. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників : у двох томах. Т. 1. Упоряд.: І.М. Гнатишина, О.С. Кучерука, О.О. Мавріна. Київ, 2008. 369 с.
3. Документи трагічної історії України (1917–1927 рр.). ред.упоряд. Бачинський П.П. Київ, 1999. 640 с.
4. Мирні переговори між Українською державою та РСФСР 1918 р.: Протоколи і стенограми пленарних засідань. Збірник документів і матеріалів. Інститут історії України НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень НАН України. В.Ф. Верстюк (відп.ред.), О.І. Лупандін (упоряд.). Київ, Нью-Йорк., Філадельфія : Вид-во М. П. Коць, 1999. 366с.
5. Україна в ХХ столітті. 1900–2000 : зб. док. і матеріалів : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. упоряд.: А. Г. Слюсаренко (керівник авт. кол.) та ін. ; ред. Н. М. Шевченко. Київ, 2000. 351 с.
6. Українська Держава (квітень - грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2. Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. 412 с.
7. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали. упоряд.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Б.м.: Сучасність, 1983. 510 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України: Путівник. Ред. кол.: Р. Пиріг (голова), Г. Боряк, Б. Іваненко, В. Лозицький. Державний комітет архівів України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ, 2001. 496 с.

Мемуари

9. Андрієвський В. З минулого : у 2 т.. Берлін : Укр. слово, 1921 1923. Т. 2 : Від Гетьмана до Директорії. Директорія, Том 2 накладом «Українського слова, 1923. 262 с.
10. Вернадский В. И. Дневники 1917–1921 (октябрь 1917–январь 1920). Київ: Наукова думка, 1994. 270 с.
11. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Книга Роду, 2008. 797 с.
12. Войнаренко О. З гетьманських часів: спогади самовидця з року 1918. Детройт: Накладом Жіноч. від. Укр. гетьман. орг., 1950. 30 с.
13. Донцов Д. І. Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання. Упоряд.: К.Ю. Галушко. Київ: Темпора, 2002. 208 с.
14. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). Київ, 2007. 632 с.
15. Жуковський О. Вспомини часів епохи Великої Східньої Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записка книжечка. 1919 рік. Упорядник: Павло Гай-Нижник. Київ, 2018. 274 с.
16. Липинський В. З епістолярної спадщини. Київ, 1996. 190 с.
17. Лотоцький, О. Сторінки минулого Ч. 2. Варшава, 1933. 481 с.
18. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Т. 1 : Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія. Мюнхен: Видавництво «Прометей». 1950. 210 с.
19. Саліковський О. Нова Україна: (шлях нашої державності). Київ: Криниця, 1919. 100 с.
20. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Ред. колегія: Пеленський Я. (гол. ред.), Білас Л., Боряк Г. та ін. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Інститут східноєвропейських досліджень; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського. Київ, 1995. 493 с.

21. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 1. Власними силами. Скрантон, 1962. 272 с.
22. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр.: у 4 т.; Укр. соціол. ін-т. Нью-Йорк : Вид-во Чарторійських, (Українська революція. Розвідки і матеріали ; кн. 3). Т. 3 . 1921. 160 с.
23. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія. Спогади Нью-Йорк, 1958. 126 с.

Монографії та статті

24. АВЕ. До 100-ліття Гетьманату Павла Скоропадського. / За заг. ред. Л. Івшиної; Упоряд. І. Сюдюков; Відп. ред. А. Мотозюк. Київ, 2018. 680 с.
25. Бачинська О. Міський збір з платних публічних видовищ та місцеве самоврядування у добу Гетьманату. Формування та діяльність місцевих державних адміністрацій та самоврядування в період Української революції 1917–1920 рр. : матеріали круглого столу, м. Кам'янець- Подільський, 2 липня 2015 р. редкол.: В. Травінський (співголова), В. Дубінський (співголова), О. Комарніцький (співголова), С. Копилов та ін.. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 45–48.
26. Бортник В. А. Генезис законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на честь та гідність особи в період українського державотворення. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 43. С. 98–104.
27. Булгаков Ю. Відносини Гетьманату з Центральними державами: новітні підходи та інтерпретації. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2009. № 4. С. 118–122.
28. Булгаков Ю. Сучасна українська історіографія про аграрно-селянську політику уряду Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Сторінки історії : збірник наукових праць. 2009. Вип. 28. С. 86–93.
29. Буряк Л. І. Гетьманська держава П. Скоропадського і кооперативний рух: на перетині інтересів культурно-просвітницької діяльності/ Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 7. С. 149–155.

30. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. Івано-Франківськ, 2009. 812 с.
31. Верстюк В.Ф. Сергій Єфремов проти Павла Скоропадського. Український історичний журнал. 2013. № 3. С. 63–79.
32. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Тов - ство української кооперації, 1964. 624 с.
33. Віденко І. Українсько-кримські переговори та проект автономії Криму у складі Гетьманату П. Скоропадського (вересень - жовтень 1918 р.) Університет : іст.-філософ. журн. 2008. № 1 (21). С. 101–109.
34. Гай-Нижник П. Геополітична пастка: Гетьманат та Антанта. Україна дипломатична. 2019. Вип. 20. С. 25–52.
35. Гай-Нижник П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П.Скоропадським. Український історичний журнал. 2011. № 4. С. 132–164.
36. Гай-Нижник П. Переворот П.Скоропадського: причини і рушійні сили/ Історична і політична наука та суспільна практика в Україні. Київ: Парламентське вид-во, 2009. С.213–233.
37. Гай-Нижник П. Торговельно-промислова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського 1918 р. Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 2. Київ, 1997. С. 353–396.
38. Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Київ, 2004. 430 с.
39. Голубка С. М. Фінансово-економічна політика Української Держави доби Гетьманату. Економіка і регіон. 2011. № 4. С. 67–72.
40. Грицак Я. Нарис історії України формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ, 1994. 249 с.
41. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. Вип. 2. Львів, 1999. С. 121–125.

42. Гунчак Т. Україна: Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
43. Гура А. Деякі аспекти соціально-економічного життя подільського селянства доби Української Держави (1918 р.). Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р.: Науковий збірник, присвячений 125-річчю від дня народження П.Скоропадського та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 р. Київ, 1998. С. 113–115.
44. Держалюк М.С. Українсько-австро-угорські відносини. 1918. Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. 1993. Вип. 3. С. 15–21.
45. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т.2: Українська гетьманська держава 1918 року. Київ, 2002. 351 с.
46. Задунайський В. Скоропадський Павло Петрович. Довідник з історії України. Т. 3. Київ, 1999. С. 187–190.
47. Іваненко В., Тараненко О. Новітня вітчизняна історіографія аграрної політики П. Скоропадського (2000-ні – 2010-ті рр.). Український селянин. 2018. Вип. 19. С. 85–90.
48. Історія українського війська (1917–1995). В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін.. Львів, 1996. 243 с.
49. Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Київ, 1997. 443 с.
50. Історія української культури. у 5 т.. Київ: Асамблея діл. кіл, 2003 - (Джерела з історії культури України) / голов. редкол. : С. М. Урбан (голова) та ін. Т. 1-3, 2003. 641 с.
51. Калакура Я. Образ гетьманату в новітній історіографії. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Київ, 2008. С. 69–77.
52. Калинчук Д. Гетьманат в цитатах очевидців. URL: <https://tverezo.info/post/114848>
53. Ковальова Н. А. Селянська революція в Наддніпрянській Україні 1902–1922 рр.: основні підходи до визначення поняття. Український селянин. 2018. Вип. 19. С. 40–44.

54. Країни світу і Україна: енциклопедія: в 5 т. / редкол. : А.І. Кудряченко (голова) та ін.; Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. Т.1 : Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор 1-го тому А.Г. Бульвінський. 2017. 564 с.
55. Кульчицький С. В. Українська Держава часів Гетьманщини. Український історичний журнал. 1992. № 7–8. С. 68–69.
56. Латиш Ю. В. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи. Соціальна історія: науковий збірник. 2008. Випуск 3. С. 59–66.
57. Левицкая Л. Гетман Павел Скоропадский и развитие парламентаризма в Украинской Державе. Теория и практика общественного развития. 2013. № 11. С. 23–32.
58. Лупандін О. І. Проблема кримської автономії у зовнішній політиці Української Держави, 1918 р. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. Київ, 2008. С. 134–146.
59. Малик Я. Українське селянство за умов гетьманського режиму. Історія України. 1998. № 18. С. 6.
60. Матвієнко В. М. Закавказзя у зовнішній політиці Української Держави. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2002. Вип. 6. С. 356–367.
61. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 564 с.
62. Осташко Т. В'ячеслав Липинський – історик, політик, дипломат. Україна дипломатична: науковий щорічник. 2002. Вип. 3. С. 656–659.
63. Осташко Т. Пріоритети соціально-економічної політики Гетьманату Павла Скоропадського. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. 2010. 5. С. 145–176.
64. Павлюк О., Сідак В. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920). Нариси з історії дипломатії України. Київ: Альтернативи, 2001. 320 с.

65. Папакін Г. Павло Скоропадський: перші роки на еміграції. Український історичний журнал. 2008. № 4. С. 81–95.
66. Папакін Г. Павло Скоропадський: постать на тлі епохи. Студії з архівної справи та документознавства. 1999. Т. 5. С. 14–20.
67. Папакін Г. Перша світова війна в рефлексії П. Скоропадського (за матеріалами приватного листування). Український історичний журнал. 2013. № 3. С. 80–97.
68. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського і російський монархічний рух в Україні (квітень – грудень 1918 р.). Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. 2010. №5. С. 177–206.
69. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією Київ, 2008. 209 с.
70. Пиріг Р. Павло Скоропадський: Штрихи до політичного портрету. Український історичний журнал. 1992. № 9. С. 91–105.
71. Полонська-Василенко Н.В. Історія України. В 2 т. Том 2. Київ: Либідь, 1995. 611 с.
72. Потульницький В. А. Дипломатія Павла Скоропадського. Військово-дипломатичні стосунки гетьмана з острівними монархіями у 1926–1943 рр. Харків: Акта, 2014. 312 с.
73. Проданюк Ф. М. До питання про внутрішню політику Держави Павла Скоропадського. Останній Гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873-1945). Київ: Академпрес, 1993. С. 56–65.
74. Пученков А. Переворот в цирке. Родина. 2007. №7. С. 81–83.
75. Реєнт О. Павло Скоропадський на чолі Української держави. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2003. 10. С. 144–160.
76. Родигіна І. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. К: Основа, 2014. 280 с.

77. Ромащенко В.В. Головні засади внутрішньої політики Української Держави гетьмана П.Скоропадського (1918р.). Український селянин: Зб. наук. пр. Черкаси, 2008. Вип. 11. С. 32–34.
78. Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ. 1999. 319 с.
79. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження). Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 34–43.
80. Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. Харків, 2008. 378 с.
81. Савченко Г. П. Павло Скоропадський і зародження ідеї українізації 34-го корпусу російської армії в 1917 році. Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 7. С. 164–174.
82. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти . К: К.І.С, 2004. 157 с.
83. Сидоренко А. Військова політика Української Держави П.Скоропадського. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. 2015. Вип. 20. С. 140–153.
84. Смирнов А. Проект «Украина», или Звёздный год гетмана Скоропадского. Москва, 2008. 384 с.
85. Солдатенко В. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. Київ: Парламентське вид-во, 2011. С. 201–220.
86. Солдатенко В. Режим гетьманату 1918 р. у світлі документів та сучасних історичних студій. Український історичний журнал. 2016. № 6. С. 151.
87. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія. Київ, 1999. 416 с.

88. Солдатенко В. Українські партії і криза гетьманського режиму 1918 р. (історико–політичний контекст). Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 119. С. 7–20.
89. Старєва А.М. Методика навчання історії : особистісно орієнтований підхід./навч. метод. посіб./ Миколаїв: Іліон, 2007. 152 с.
90. Стопчак М. Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.). Історіографічний нарис. Вінниця, 2010. 536 с.
91. Стрельський Г. Секретна місія П. Мілюкова. Київська старовина. 1993. № 2. С. 103–105.
92. Субтельний О. Україна: історія. Пер. з англ. Ю. І. Шевчука/ Київ: Либідь, 1991. 512 с.
93. Тараненко О. Новітня українська історіографія аграрної політики П. Скоропадського (1990-і рр.). Спеціальні історичні дисципліни. 2011. 18. С. 187–196.
94. Ткачова Н.О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі. Х: Каравела, 2006. 300с.
95. Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції. Український історичний журнал. 2008. № 4. С.19–37.
96. Українська Держава – жорсткі уроки. Павло Скоропадський. Погляд через 100 років / Під заг. ред. К. Галушка; Авт. кол.: К. Галушко, Ю. Терещенко, І. Гирич, Г. Папакін, Т. Осташко, В. Лободаєв, С. Громенко, Є. Пінак, А. Харук. Харків, 2018. 336 с.
97. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук. Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 26–38.
98. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). Київ, 1997. 318 с.
99. Федюк В. Украина в 1918 г.: Гетман Скоропадский. Ярославль, 1993. 236 с.

100. Фігурний Ю. С. Військова політика Центральної Ради у контексті українського державотворення. Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. Київ, 2002. С. 188–199.

101. Фігурний Ю. С. Державотворча діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. Київ: НДІУ, 2008. 128 с.

102. Формування компетентностей учнів основної школи у навчанні історії: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогіки, 2017. 365 с.

Навчально-методична література

103. Вороліс М. Г. Методика викладання історії в середній загальноосвітній школі. М. Г. Вороліс. Вінниця: ВДПУ, 2005. 100 с.

104. Дубінський В. Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. 2-е вид., виправлене і доповнене: Кам'янець-Подільський, 2019. 86с.

105. Наволокова Н. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій: Харків, 2009. 176 с.

106. Пометун О. Методика навчання історії в школі: К., Генеза, 2006. 328с.

ДОДАТКИ

Додаток А

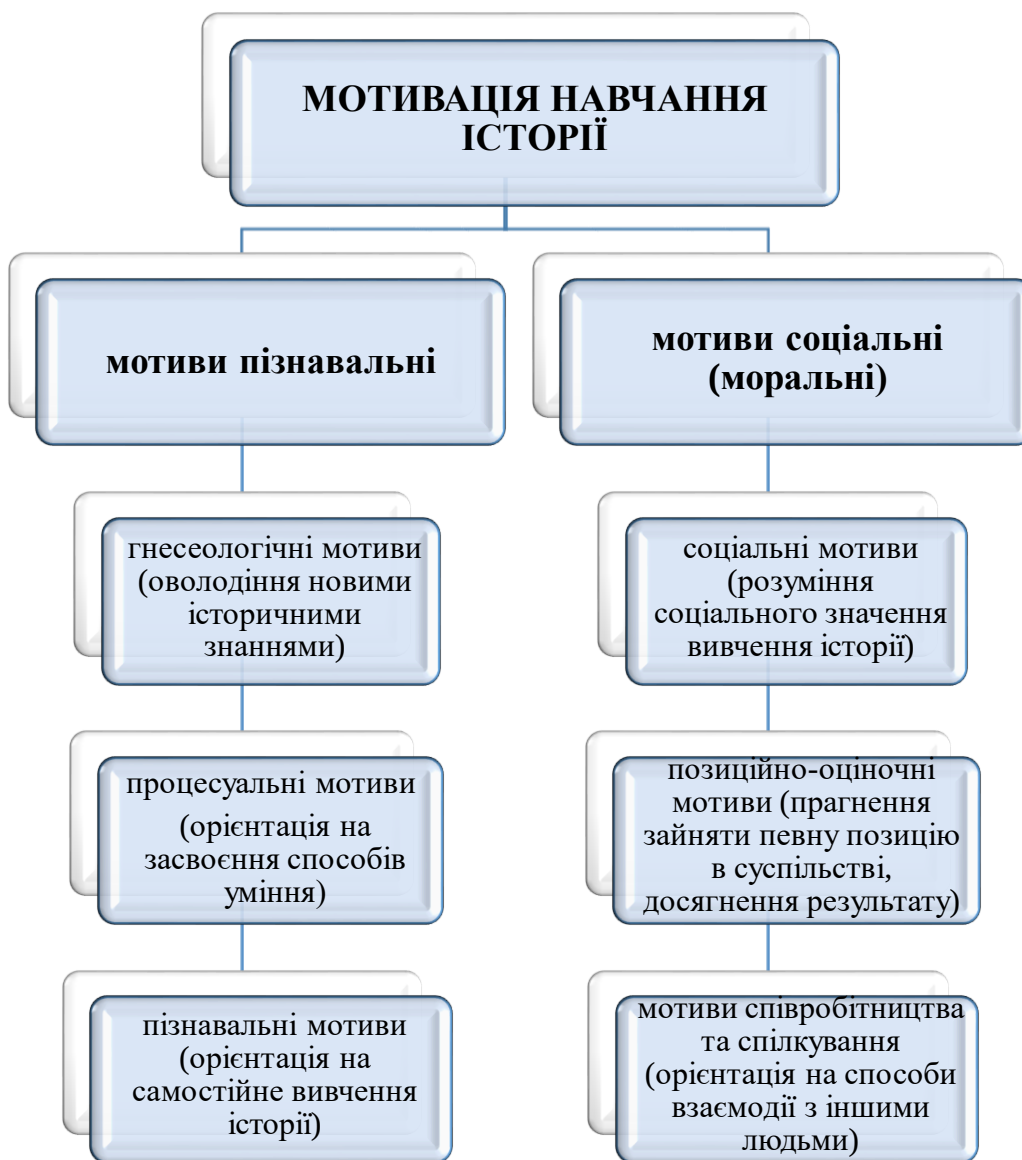
Молебень на Софійському майдані після проголошення Павла Скоропадського гетьманом України. 29 квітня 1918.

Джерело: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/29/1918-progoloshennya-pavla-skoropadskogo-getmanom-ukrayiny>

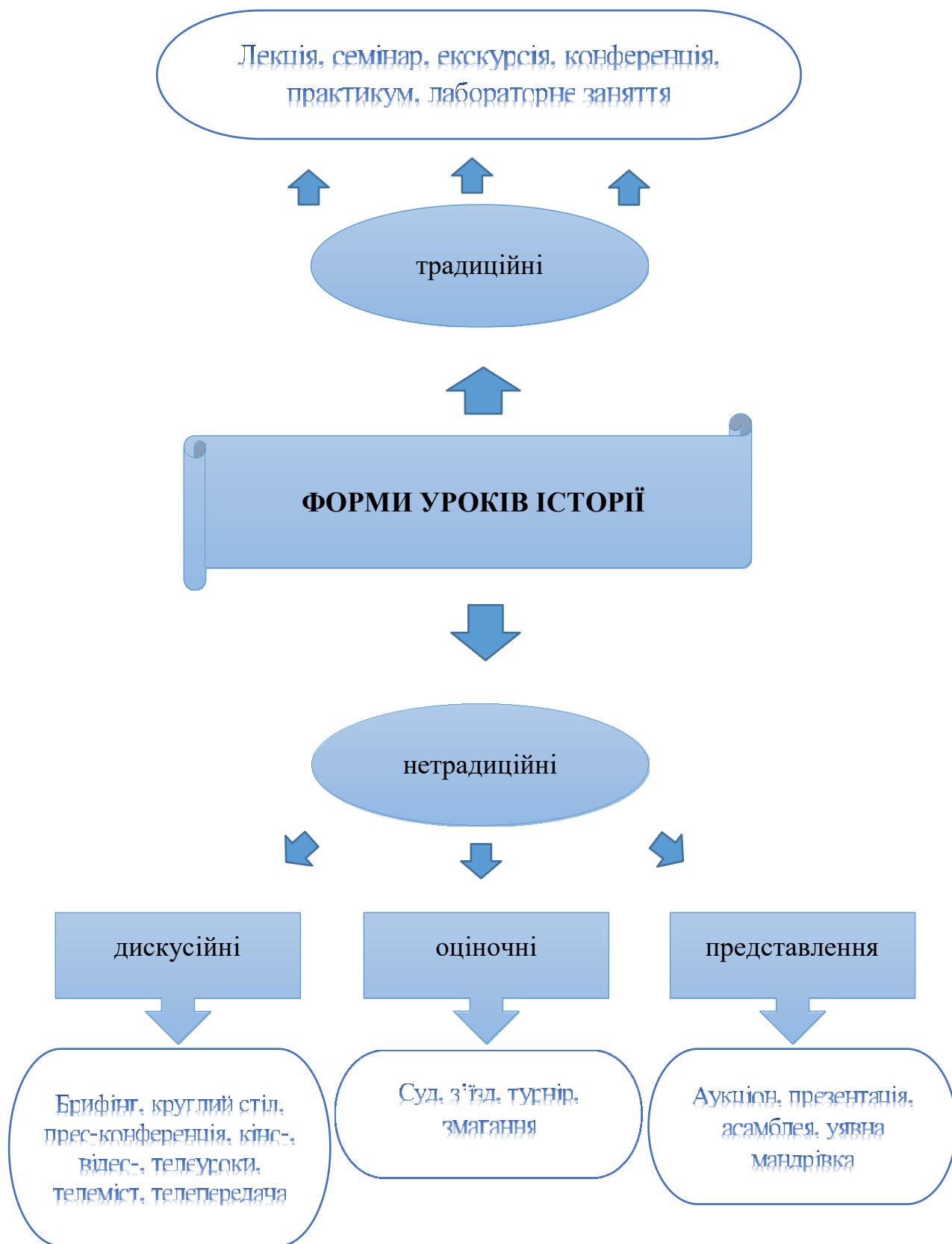
Додаток Б

Мотивація навчання історії

Джерело: створено на основі Савченко О.Я. «Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти» [82]

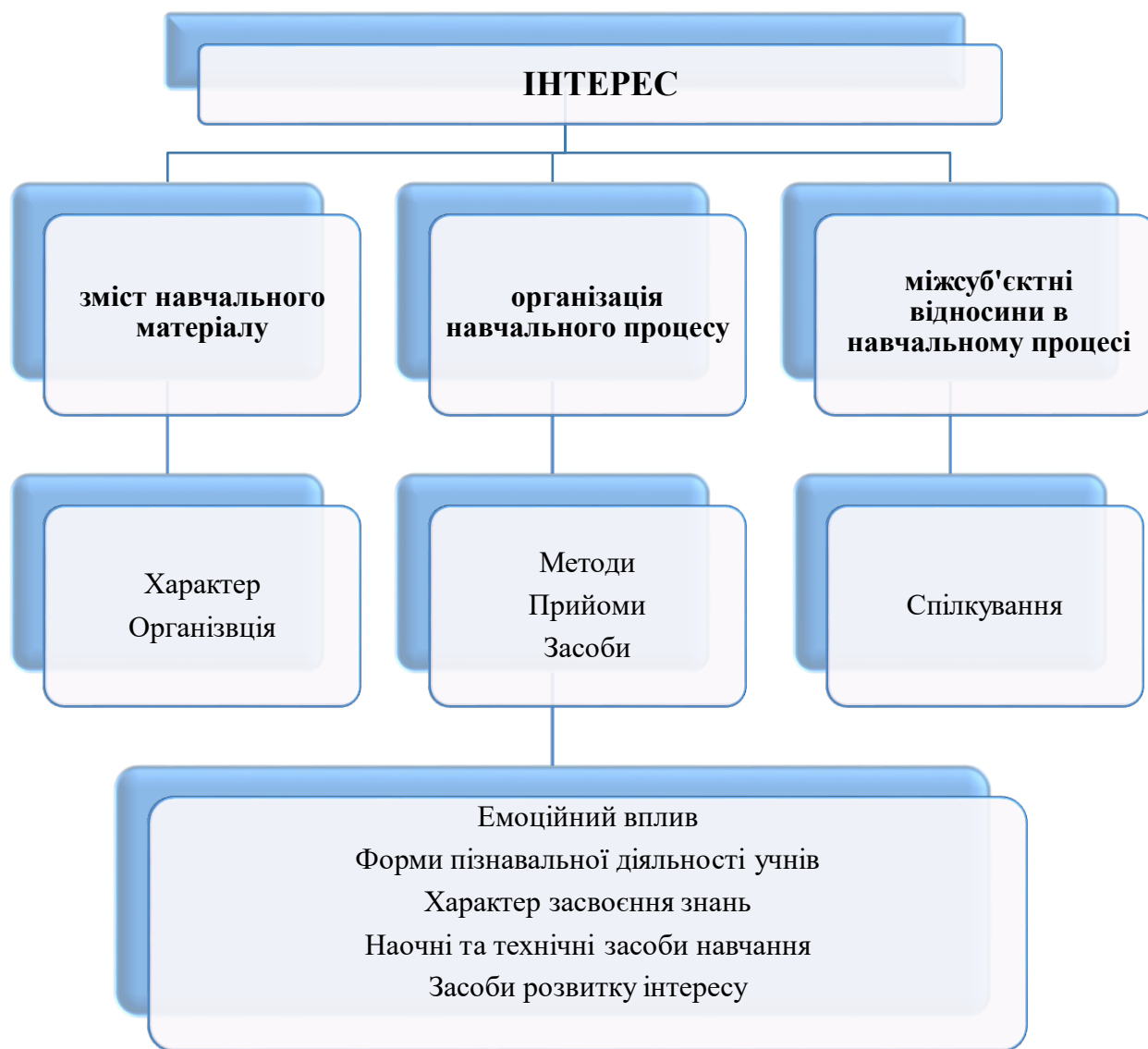
Форми уроків історії

Джерело: створено на основі Савченко О.Я. «Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти» [82]

Додаток Г

Основні фактори розвитку в учнів пізнавального інтересу до історії

Джерело: створено на основі Савченко О.Я. «Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти» [82]

План-конспект уроку з предмету Історія України

Урок 38

10 клас

**Тема: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П.
СКОРОПАДСЬКОГО**

Мета:

навчальна:

- ознайомити учнів із особливостями зовнішньої політики Скоропадського; / *інформаційна*
- сформулювати в учнів уявлення про українську гетьманську державу; / *інформаційна*
- визначити специфіку введення українізації до управлінського апарату; / *інформаційна*
- визначити основні положення Кримського питання/ *інформаційна*

розвивальна:

- розвивати пам'ять учнів, набуту під час повторення та вивчення навчального матеріалу; / *інформаційна, логічна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою («Знавець карти» – карта «Українська Держава Павла

Скоропадського); / *просторова*

- розвивати аксіологічну компетентність за допомогою характерних запитань (групова персоніфікація); / *аксіологічна, інформаційна, логічна*

- формувати критичне мислення на основі прогнозування та відповідних запитань («Мозковий штурм», «Ситуаційний аналіз»); / *логічна*
- виховувати вміння працювати в групах (групова персоніфікація «Займи позицію») / *інформаційна, логічна*
- формувати навички роботи з ілюстраціями (фото відомих художників та їх картин, скульптори та їх роботи, знімки храмів); / *інформаційна, логічна, виховна:*
- виховувати толерантне ставлення до думки своїх друзів на прикладі обговорення позитивних та негативних чинників діяльності Павла Скоропадського / *громадянська, соціальна, інформаційна*
- виховувати шанобливе ставлення до української культури як частини загальноєвропейської культури (на основі фактів діяльності Скоропадського та його прибічників);/ *культурознавча*
- виховати шанобливе ставлення до подій минулого на основі пояснення про активну громадянську позицію тодішнього цвіту нації/ *інформаційна, громадянська*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Снігова куля»); / *мовленнєва*

Міжпредметні зв'язки:

- за типом: інтеграція змісту навчального матеріалу з предметів «всесвітня історія», «краєзнавство», «історія рідного краю»;
- за видами: між теоретичним матеріалом історії України і виробничим навчанням;
- за способами і формами реалізації: комплексне використання попередньо набутих учнями знань і умінь з різних навчальних предметів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник «Історія України 10 клас, О. К. Струкевич – 2018 р, контурна карта Українська революція 1917-1921 рр., роздатковий матеріал, мультимедійна дошка.

Основні дати:

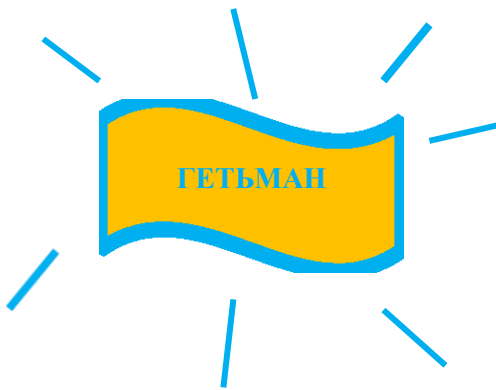
- 29 квітня-14 грудня 1918р. – правління П.Скоропадського
- Січень (лютий) 1918 р. – Брестський мир між УНР та державами Четверного союзу.
- Лютий-листопад 1918 р. – Окупація України військами Німеччини та Австро-Угорщини.
- Березень 1918 р. – Відновлення влади УЦР в умовах німецько-австрійської окупації. Ухвалення УЦР Конституції УНР.
- 29 квітня 1918 р. – на з'їзді «хліборобів» було оголошено про розпуск Центральної Ради та проголошено П. Скоропадського гетьманом України.
- Серпень 1918 р. – Утворення Українського національного союзу.
- 1 листопада 1918 р. – Українське повстання у Львові («Листопадовий зрив»).
- Листопад 1918 р. – Проголошення ЗУНР.
- 14 листопада 1918 р. – П.Скоропадський видав універсал про створення федерації з Росією, який викликав велике обурення в суспільстві.
- 14 листопада 1918 р. – Утворення Директорії.

План уроку

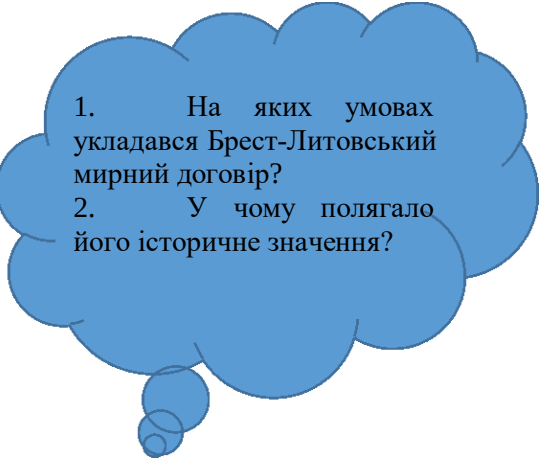
1. Мирний договір у Брест-Литовську
2. Вступ військ Німеччини та Австро-Угорщини на територію УНР . Гетьманський переворот
3. П. Скоропадський. Внутрішня та зовнішня політика Української Держави і ставлення до неї в суспільстві

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями, перевірка присутніх. Доброго дня! Я радий Вас всіх бачити та чути. Як ваш настрій? Як ваші справи? Всі здорові? Урок у нас сьогодні буде насичений цікавими елементами, сподіваюсь, для кожного продуктивний. Хто буде активним, той отримає додаткові бали. Розпочинаємо	<i>«Я не маю сумніву, як не мав і раніше, що всілякі соціалістичні експерименти, в разі якщо уряд у нас був би соціалістичний, повели б негайно до того, що вся країна протягом шести тижнів стала б здобиччю всеосяжного молоха більшовизму. Більшовизм, знищивши всіляку культуру, перетворив би нашу країну на висохлу пустелю, де з часом усівся б капіталізм, але який!.. Не той слабкий, м'якотільний, який жеврів у нас досі, а всесильний бог, у ногах якого буде плазувати той таки народ».</i> П. Скоропадський	логічна
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<u>Письмова робота</u> • Коли та за яких обставин було встановлено радянську владу в Україні? • Якими були причини невдач Центральної Ради наприкінці 1917 – на початку 1918 рр.?	логічна логічна

			Вправа «Снігова куля» Спробуйте згадати якнайбільше термінів попередньої теми разом із їхніми визначеннями.	логічно-аксіологічна
3 хв	III. Мотиваційний етап	Павло Скоропадський – це людина, котрій судилося стати главою Української держави під час грізного військового лихоліття. Тож не дивно, що чимало людей в Україні пов’язували з цією людиною надії на встановлення порядку й спокою, але не пробувши й року на цій посаді він змушений був покинути країну. А що ж нам взагалі відомо про цю людину? 	Метод «Мікрофон»*розгляньте зображення, як ви думаєте, яким був Скоропадський Вправа «Асоціативний куш» (всі учні) - Що таке ? Які асоціації виникають у вас? Випереджувальне завдання учня «Короткі біографічні факти»	Аксіологічна логічна логічна (запис на дошці)

		<i>Павло Петрович Скоропадський народився 3 травня 1873 року у Вісбадені в сім'ї повітового предводителя дворянства. Родом славного українського козацько-шляхетського походження, пов'язаного із родами Апостолів, Бутовичів, Гамаліїв, Дуніних-Борковських, Кочубеїв, Миклашевських, Милорадовичів, Полуботків, Розумовських. Дитячі роки Павло Скоропадський провів у фамільному маєтку в Тростянці на Полтавщині.</i> <i>Вирослав серед книжок, прадавніх портретів своїх пращурів, козацьких старшин, полковників, гетьмана Івана Скоропадського, Павла Полуботка, Данила Апостола, речей української минушини, пов'язаних із козацьким минулим його роду. 1886 року Павло Скоропадський вступає до Петербурзького Пажеського корпусу, 1893 року закінчує його в чині корнета й стає командиром ескадрону кавалергардського полку.</i> <i>За час правління Скоропадський прагнув зміцнити українську державність, запроваджував українські державні, культурні та наукові установи, вводив українську атрибутику, символіку.</i> <i>Водночас йому не вдалося подолати більшовицьку агітацію та опозиційні настрої в суспільстві, викликані авторитарними методами правління гетьманської влади й невирішеністю аграрного питання. 14 листопада 1918 року, намагаючись зберегти владу, гетьман проголосив федерацію Української держави з майбутньою небільшовицькою Росією, що стало приводом до антигетьманського повстання 13 грудня, і в Києві було проголошено Директорію.</i>		
--	--	---	--	--

2 хв	IV Актуалізаційний етап	<i>«Україна не може існувати, не володіючи Кримом, це буде якийсь тулуб без ніг. Крим має належати Україні, на яких умовах, це байдуже, чи буде це повне злиття, чи широка автономія, останнє повинно залежати від бажання самих кримців. Але нам потрібно бути цілком забезпеченими від ворожих дій з боку Криму. У сенсі ж економічному Крим, фактично, не може існувати без нас. Я рішуче наполягав перед німцями на передачі Криму на яких завгодно умовах, звичайно, беручи до уваги всі економічні, національні та релігійні інтереси народонаселення. Німці вагалися, я наполягав максимально рішуче».</i> П. Скоропадський	1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи? 3. Хто може сказати який стан міжнародних відносин був за період УЦР? 4. Як гадаєте для чого потрібно вивчати відносини між країнами минушини? <i>*Прокоментуйте вислів</i>	хронологічна хронологічна логічна аксоілогічна логічна/ інформаційна
20 хв	V Етап вивчення нового матеріалу	1. Отже, зазнавши поразки, Центральна Рада спробувала взяти реванш у зовнішньополітичній сфері. 28 грудня 1917 р. розпочалося перше пленарне засідання мирної конференції у Брест-Литовську, на якому міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф О. Чернін від імені союзних держав визнав повноправним учасником переговорів присутню делегацію України. Під час переговорів українська делегація мала обстоювати програму-максимум (включення до складу УНР усіх західноукраїнських земель – Східної Галичини, Закарпаття, Буковини, Підляшшя та Холмщини), а за несприятливих умов програму-мінімум (виокремлення	Питання до учнів: 1. На яких умовах укладався Брест-Литовський мирний договір? 2. У чому полягало його історичне значення?	Інформаційна

	західноукраїнських земель у коронний край з широкими автономними правами). 30 грудня 1917 р. у складі російської делегації участь у переговорах почав брати радянський уряд України, який тоді був на піднесенні і щоденно суттєво розширював територію свого впливу в Україні. Проте навіть за таких несприятливих обставин молода українська дипломатія зуміла зіграти на міждержавних суперечностях і уклала вигідну угоду. Оцінюючи результати Брестсько-Литовського переговорного процесу, член уряду, міністр УНР М. Ткаченко зазначав: «Умовами згоди досягнуто з нашого боку найбільшого, чого тільки можна було досягти». Справа в тому, що мирний договір між УНР і країнами німецького блоку було підписано 26 січня 1918 року, тобто саме того дня, коли війська М. Муравйова захопили Київ.	Робота з таблицею <table><tr><td>Брест-Литовський мирний договір</td></tr><tr><td>• Встановлення кордонів (кордон між УНР та Австро-Угорщиною пролягав по лінії Хотин–Гусятин–Збараж–Броди–Сокаль, майже вся Холмщина і Підляшшя поверталися УНР);</td></tr><tr><td>• відмова від взаємних претензій на відшкодування збитків, заподіяних війною;</td></tr><tr><td>• взаємний обмін військовополоненими;</td></tr><tr><td>• взаємний обмін надлишками промислових та сільськогосподарських товарів;</td></tr><tr><td>• встановлення взаємних митних пільг та режиму найбільшого сприяння у прикордонному товарообміні;</td></tr><tr><td>• налагодження дипломатичних відносин</td></tr></table>	Брест-Литовський мирний договір	• Встановлення кордонів (кордон між УНР та Австро-Угорщиною пролягав по лінії Хотин–Гусятин–Збараж–Броди–Сокаль, майже вся Холмщина і Підляшшя поверталися УНР);	• відмова від взаємних претензій на відшкодування збитків, заподіяних війною;	• взаємний обмін військовополоненими;	• взаємний обмін надлишками промислових та сільськогосподарських товарів;	• встановлення взаємних митних пільг та режиму найбільшого сприяння у прикордонному товарообміні;	• налагодження дипломатичних відносин	Інформаційна аксоілогічна логічна/
Брест-Литовський мирний договір										
• Встановлення кордонів (кордон між УНР та Австро-Угорщиною пролягав по лінії Хотин–Гусятин–Збараж–Броди–Сокаль, майже вся Холмщина і Підляшшя поверталися УНР);										
• відмова від взаємних претензій на відшкодування збитків, заподіяних війною;										
• взаємний обмін військовополоненими;										
• взаємний обмін надлишками промислових та сільськогосподарських товарів;										
• встановлення взаємних митних пільг та режиму найбільшого сприяння у прикордонному товарообміні;										
• налагодження дипломатичних відносин										
	2. 18 лютого 1918 р. німці розпочали широкомасштабний наступ. Під тиском 450-тисячної армії німецького блоку більшовики втрачали позицію за позицією і вже на початку березня були змушені залишити Київ. До травня німецько-австрійське військо зайняло майже всю Україну і Крим. Проте для Центральної Ради це була піррова перемога. Військо УНР того часу, за німецькими даними, налічувало лише «дві тисячі колишніх солдатів і офіцерів, безробітних і авантюристів» і тому не могло	(Робота з слайдами презентації) Питання до учнів, оберіть правильний варіант	Хронологічна Логічна							

		контролювати ситуацію у всій Україні. Через це фактично було встановлено окупаційний режим (німці безконтрольно хазяйнували в окремих галузях господарства; видавали власні нормативні акти, що мали чинність в Україні, тощо). Деякий час після ліквідації радянської влади в Україні зберігалася республіканська форма правління: усі державні акти підписувалися від імені УНР. Але її авторитет серед населення України знижувався. Рада виявилася неспроможною забезпечити вивезення до Німеччини продовольства. За такої ситуації кайзерівські чиновники, всупереч обіцянкам, почали дедалі активніше втручатися у внутрішні справи УНР. Поступово складалися передумови для усунення Центральної Ради з політичної арени. Відбулося зближення німецької воєнної адміністрації та колишнього царського генерала П. Скоропадського. Невдовзі саме на нього німецька сторона зробила ставку. 29 квітня 1918 р. засідала Центральна Рада. Останнім рішенням Ради було прийняття демократичної конституції УНР і обрання Президентом України М. Грушевського. Того ж дня на Всеукраїнському з'їзді землевласників, який зібрав 6 432 делегати, було вирішено встановити монархічну форму державного правління і проголосити гетьманат. Гетьманом України було обрано одного з найбільш відомих організаторів військових частин генерала Павла Скоропадського, нащадка славетного гетьманського роду. Серед перших рішень гетьмана було проголошення Української держави замість УНР.	Державний переворот, що зумовив перехід влади до П.Скоропадського, відбувся 28 квітня 1918 р. 29 квітня 1918 р. 18 квітня 1918 р. За часів правління гетьмана П. Скоропадського Україну іменовано на - Українську Соціалістичну Радянську Республіку. - Соборну Українську Народну Республіку - Українську Державу «Мозковий штурм» 1. Поясніть походження вислову «пінрова перемога». Чи згодні ви із думкою про те, що повернення Центральної Ради в Україну стало «пінровою перемогою» над більшовиками? 2. Чому навесні 1918 р. склалися передумови усунення Центральної Ради від влади?	Аксіологічна Логічна Інформаційна
		3.	Метод «Мікрофон»	

Як вже було зазначено, 29 квітня 1918 р. стався державний переворот. Прихильники гетьмана захопили майже всі державні установи. Переворот відбувся майже безкровно, мирно. Це свідчить про те, що населенню України набридла вже анархія. Люди були зацікавлені в наведенні порядку, забезпеченні стабільності в економіці й суспільному житті. Внаслідок перевороту Центральна Рада була розпущена і в українських землях виникло нове державне утворення – гетьманат «Українська держава».

Політика П. Скоропадського

Державний лад - державний апарат:

- На чолі держави - гетьман-монарх
- Державне управління здійснювалося призначеним гетьманом урядом - **Радою Міністрів** (голови: Василенко (квітень-травень); **Лизогуб** (травень-листопад); Гербель (листопад-грудень)
- Планувалися вибори до **Українського сейму**
- Українізація державного апарату
- Створення органів місцевої влади
- Відновлення земств
- Поєднання монархічних, диктаторських та демократичних елементів

Герб Української Держави

розгляньте зображення, що ви думаєте з приводу герба Гетьманської Держави? Що вас здивувало?

Робота з документом

Із «Грамоти до всього українського народу» П. Скоропадського. 29 квітня 1918 р.

Логічна

Інформаційна

«Молитва на Софійському майдані»

Активну політику проводив гетьман Скоропадський на міжнародній арені. Створене міністерство закордонних справ очолив Д. Дорошенко – відомий історик.

Під його керівництвом було визначено три напрямки зовнішньої політики Української держави:

1. Встановлення дружніх відносин з країнами Четвертного союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною.
2. Розв'язання спірних територіальних проблем з сусідніми державами.
3. Встановлення дипломатичних відносин з нейтральними державами.
4. Анулювання Брестського миру і наступ військ РСФРР на Україну

«Громадяни України!
Всім Вам, козаки та громадяни України,
відомі події останнього часу, коли
джерелом лилася кров крапих синів
України і знову і знову відроджена
Українська держава стояла коло краю
загибелі.

Спаслась вона завдяки могутньому
підтриманню центральних держав, які,
вірні своєму слову, продовжують і по цей
час боротись за цілість і спокій України.
При такій піддержці у всіх зародилась
надія, що почнеться відбудовання
порядку в Державі й економічне життя
України увійде, врешті, в нормальне
русло. Але ці надії не справдилися.
Колишнє Українське Правительство не
здійснило державного будування
України, позаяк було зовсім не здатне до
цього. Бешкети і анархія продовжуються
на Україні, економічна розруха і
безробіття збільшуються і
розповсюджуються з кожним днем, і
врешті для багатющої колись-то України
встає грізна мара голоду».

Інформаційна

	Виконання цих напрямків політики мало забезпечити мир і захистити суверенітет України. Головним напрямом зовнішньої політики були відносини з країнами Четвертного союзу, бо на території України перебувало окупаційне військо Німеччини та Австро-Угорщини і це впливало на внутрішню і зовнішню політику. 2 червня 1918 р. Німеччина офіційно визнала Українську державу. Її визнали також Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина. Гетьманат намагався також вирішити на свою користь Бессарабське питання, Кримське питання, приєднати до України Холмщину, Підляшшя. Для Гетьманату надзвичайно важливої ваги набували відносини з більшовицькою Росією. Росія прагнула включити українські землі до свого складу. У результаті переговорів 12 червня 1918 р. було підписано договір, за яким Росія визнавала незалежність Української держави. Припинялися військові дії між обома державами, відбувався обмін консульськими представниками. Розглядалося питання і про кордони. Лінія кордону відступала від української етнографічної межі на 125–200 верств на користь Росії. Гетьманський уряд налагодив добрі відносини з державами, що утворилися на території колишньої Російської імперії – Грузією, Доном, Кримом, Кубанню, Литвою, Фінляндією. Чимало зробила українська дипломатія для визнання України на міжнародній арені. Українська держава мали представництва в 25 країнах світу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина, Фінляндія, Польща та ін.).	Завдання для учнів 1. Як ви вважаєте, чому гетьманський переворот було проведено мирним шляхом? 2. Прокоментуйте ілюстрацію «Молитва на Софійському майдані». Чому значна частина населення України підтримала Скоропадського? Робота з таблицею <table><tr><th>ПОВНОВАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА</th></tr><tr><td>• Влада управління в межах всієї Української держави належить виключно Гетьману.</td></tr><tr><td>• Гетьман стверджує закони, і без його санкції жодний закон не може мати сили.</td></tr><tr><td>• До прав Гетьмана належать: — призначення голови уряду; — затвердження за поданням голови Ради Міністрів та членів її Кабінету; — скасування Кабінету Міністрів у повному його складі;</td></tr></table>	ПОВНОВАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА	• Влада управління в межах всієї Української держави належить виключно Гетьману.	• Гетьман стверджує закони, і без його санкції жодний закон не може мати сили.	• До прав Гетьмана належать: — призначення голови уряду; — затвердження за поданням голови Ради Міністрів та членів її Кабінету; — скасування Кабінету Міністрів у повному його складі;	Логічна Логічна
ПОВНОВАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА							
• Влада управління в межах всієї Української держави належить виключно Гетьману.							
• Гетьман стверджує закони, і без його санкції жодний закон не може мати сили.							
• До прав Гетьмана належать: — призначення голови уряду; — затвердження за поданням голови Ради Міністрів та членів її Кабінету; — скасування Кабінету Міністрів у повному його складі;							

			— призначення на посади і звільнення інших урядових осіб у разі, — коли для останніх не встановлено законом іншого порядку; — вище керівництво зносинами Української держави; — право вважатися верховним воєводою української армії і флоту; — оголошення окремих районів на військовому, осадному або виключному становищі. • Усі накази і розпорядження гетьмана повинні були закріплюватися головою уряду або відповідним міністром	
6 хв	VI. Закріплення та систематизація знань	Історик О. Мироненко називає Скоропадського «політичним перевертнем», мотивуючи це так: коли Україна була під Росією, Скоропадський ставав росіянином, коли під німцями – німцем, якби під Туреччиною, то вбачав би себе турком, а під Китаєм – китаєм. І. Усенко зазначає, що політичні погляди Скоропадського пройшли довгий шлях еволюції: від проросійсько-монархічних до переосмислення життєвих орієнтирів, зближення з національним рухом, спроби відшукати своє місце в ньому і прислужитися Україні – спочатку як військовий, потім як керівник держави. Він щирий патріот України. Яку б оцінку діяльності Скоропадському дали ви? Хто він був «щирим українцем» чи «політичним перевертнем»?	Метод «Дерево рішень» Дайте оцінку Українській державі П. Скоропадського. Історичне значення Української держави • Українська держава була найтривалішою і найміцнішою формою існування самостійної України періоду визвольних змагань 1917–1921 рр.	Логічна

			• Україна впевнено вийшла на міжнародну арену, встановивши дипломатичні відносини з 25 країнами. • Активізувалося економічне життя, стабільними стали українські гроші. • Великі зрушення сталися в національно-культурній сфері. • Почалося створення української армії, запроваджено прокурорський нагляд за діями німецьких та австро-угорських військових судів на українських землях	
3 хв	VII. Висновки	Підсумки уроку учні підводять самотужки за наданим планом	Вправа «Займи позицію» 1 група- визначає позитивні фактори зовнішньої політики Павла Скоропадського; 2 група- визначає позитивні та негативні фактори зовнішньої політики Павла Скоропадського;	Логічна інформаційна аксіологічна
1 хв	VIII. Домашнє завдання	Завдання: ознайомитися з фрагментом документального фільму «Відомі люди. Павло Скоропадський» та заповнити пропуски в тексті	1.Опрацювати § підручника	

		Український громадський, політичний діяч і _____ . Походив з козацько-старшинського роду _____. Офіцер _____. Учасник російсько-японської (1904 – 1905 рр.) та Першої світової (1914 – 1918 рр.) воєн. _____ Української держави (29 квітня – 14 грудня 1918 рр.). Один із лідерів та ідеологів монархічного гетьманського руху. Павло Скоропадський народився 15 травня 1873 року у Вісбадені у Німеччині. Навчався в Стародубській гімназії. Відповідно до сімейних традицій і до традицій усієї тодішньої аристократії Російської імперії, юний Скоропадський мав здобути військову освіту. Кар'єра військового приваблювала його й самого. 1886 року Павло вступив до _____ Пажеського корпусу й успішно закінчив його в 1893 році. Молодого офіцера призначили на службу до цього полку, а в грудні 1897 р. він став поручиком. У жовтні 1917 р. на з'їзді _____ П.Скоропадського було обрано почесним військовим отаманом. У листопаді 1917 р. корпус під його командуванням став на захист УЦР. _____ на Всеукраїнському хліборобському конгресі, обраний гетьманом України. Після зречення від влади виїхав до _____. Помер Павло Скоропадський _____.	2.Доопрацювати таблиці 3.Попрацювати з відеоматеріалами на YouTube	
--	--	---	--	--